

Araştırma Makalesi / Research Article

**BOSNA-HERSEK BASININDA
II. MEŞRUTİYET VE JÖN TÜRLERİNE DAİR
BAZI İZLENİMLER
(1908-1914)***

Bahar ARSLAN**

Öz

Kurulduğu ilk yıllardan itibaren Balkanlar istikametinde bir varoluş mücadelesi sergileyen Osmanlı İmparatorluğu esasen her şeyden önce kendisini bir Balkan ülkesi olarak inşa etti ve yaklaşık beş asır boyunca da bu topraklara hükmetti. Ancak Balkanlardaki hakimiyeti son iki yüzyıl içerisinde çözülmeye başlayan Osmanlılar 19.yüzyılın başından itibaren Fransız ihtilalinin domine ettiği ayaklanmalar, büyük devletlerin bunlara müdahaleleri ve ekonomik krizler gibi pek çok sorunu konselide etmeye çalıştı.

Bu doğrultuda 19.yüzyılın son çeyreğinde Güneydoğu Avrupa'da Balkan yarımadasının batıya en dönük bölgelerinden birisi olan Bosna-Hersek'te patlak veren 1875 isyanı bu topraklarda meydana gelecek olayların adeta habercisi niteliğindedir. 93 harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile bu topraklar, aynı yüzyılda güneydoğuya doğru genişlemeyi geleneksel bir devlet politikası haline getiren Avusturya Macaristan'ın yönetimine geçmiş ve 1908 devriminden hemen sonra da ilhak edilmişti. Bu durum yarımadasının diğer topluluklarına Osmanlıların ne kadar güçsüz olduğunu bir kez daha göstermiş ve bundan sonra meydana gelecek olayların mebdai olmuştu.

Anılan dönemde bütün bu olaylara şahit olan sivil-asker kökenli Jön Türkler ise ellerinin arasından kayıp giden bir imparatorluğun nasıl kurtarılabilceği noktasından hareketle bütün her şeyin sorumlusu olarak gördükleri istibdat rejimine son vererek anayasal meşruti parlamenter sistemi yeniden ikame etmek üzere dahili ve harici şubeleriyle hücre tipi örgütsel şemalarını buna vakfetmişlerdi. Kuşkusuz "liberte", "egalite", "fraternite" mottolarıyla hareket eden bu gençler devrimi gerçekleştirdikten sonra Osmanlı

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
(bahar.arslan@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-4447-5660).

İmparatorluğu'nun bu en uzun yüzyılında Balkanlar başta olmak üzere büyük toprak kayıplarına maruz kalacaklarını öngörememişlerdi. Zihinlerinin arkeolojisinde kaybedilen toprakların travması ile bölünme, parçalanma ve hasta adam fobisi olan bu kuşak bilmedikleri bir atının ne getireceği endişesiyle hareket etmişti. Elinizdeki bu makale bir Balkan ülkesi olarak doğan Osmanlı İmparatorluğu'nun yarımadanın en verimli topraklarından birisi olan Bosna-Hersek'in 23 Temmuz 1908 devriminden çok kısa bir süre sonra nasıl kaybedildiği ve bu sürece eşlik eden II. Meşrutiyet devrimi arasındaki bağlantıları sunduktan sonra İttihat Terakki Cemiyeti ile onun mensupları olarak geç dönem Osmanlı tarihine damgasını vuran Jön Türkler hakkında Bosna-Hersek basınına yansıyan haberleri değerlendirme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Bošnjak, Sarajevski List, Zeman, Vakaf, Novi Behar gibi gazetelerde Bosna Hersek özelinde yansımaları bulan bir dönemin panoramasının Jön Türkler üzerinden resmedilmesi amaçlanmıştır. Kuşkusuz elde edilen bulgu ve sonuçlar yeni kaynaklarla yeniden ve yeniden yazılmaya açıktır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Balkanlar, Basın, Bosna Hersek.

IN THE BOSNIA-HERZEGOVINA PRESS II. CONSTITUTIONAL MONARCHY AND THE YOUNG TURKS SOME IMPRESSIONS ABOUT (1908-1914)

Abstract

The Ottoman Empire, which has been struggling for existence in the direction of the Balkans since the first years of its establishment, essentially built itself as a Balkan country and dominated these lands for approximately five centuries. However, the Ottomans, whose dominance in the Balkans began to dissolve in the last two centuries, tried to consolidate many problems such as the uprisings dominated by the French Revolution, the interventions of the great powers and the economic crises since the beginning of the 19th century.

In this regard, the 1875 rebellion that broke out in Bosnia-Herzegovina, one of the most westward-oriented regions of the Balkan peninsula in Southeastern Europe in the last quarter of the 19th century, was almost a harbinger of the events that would take place in these lands. With the Berlin Treaty signed after the 93 War, these lands came under the rule of Austria-Hungary, which made expansion towards the southeast a traditional state policy in the same century, and were annexed immediately after the 1908 revolution. This situation once again showed the other communities of the peninsula how weak the Ottomans were and became the basis for the events that would take place from now on.

Young Turks of civil-military origin, who witnessed all these events in the mentioned period, developed cell-type organizational schemes with their internal and external branches in order to put an end to the despotic regime, which they saw as responsible for everything, and re-establish the constitutional parliamentary system, based on the point of view of how to save an empire that was slipping out of their hands. Undoubtedly, these young people, who acted with the mottos of "liberte", "egalite" and "fraternite", could not foresee that after the revolution they would suffer great territorial losses, especially in the Balkans, in this longest century of the Ottoman Empire. This generation, which had division, disintegration and sick man phobia in the archeology of their minds, with the trauma of lost lands, acted with the concern of what a future they did not know would bring.

This article is about how the Ottoman Empire, which was born as a Balkan country, lost Bosnia-Herzegovina, one of the most fertile lands of the peninsula, very soon after the revolution of July 23, 1908, and the Second World War that accompanied this process. It emerged as a product of the effort to evaluate the news reflected in the Bosnian-Herzegovinian press about the Committee of Union and Progress and the Young Turks, who left their mark on late Ottoman history as its members, after presenting the connections between the Constitutional Monarchy revolution. In this context, it is aimed to portray the panorama of a period that was reflected in Bosnia and Herzegovina specifically in newspapers such as Bošnjak, Sarajevski List, Zeman, Dokut, Novi Behar through the Young Turks. Undoubtedly, the findings and conclusions obtained are open to rewriting with new sources.

Keywords: II. Constitutionalism, Young Turks, Ottoman Empire, Austria Hungary, Balkans, Press, Bosnia and Herzegovina.

Giriş

Akdeniz çanağında Boğazlar ekseninde Anadolu ve Balkanların yanı sıra Afrika-yı Osmaniden Arap yarımadasına kadar geniş bir yayılım kazanan Osmanlı İmparatorluğu Bizans'tan devraldığı bin beş yüz yıllık kadim geleneğin temsilcisi olarak bu geniş topraklarda yüzyıllarca aksü'l amelleriyle kendisinden söz ettirdi, hala da ettirmekte.... Kuşkusuz bu dev siyasal heyulanın heybetli sözlerle anılmasının arkasında kurulduğu ilk günlerden itibaren yönünü fütihat anlayışından hareketle batıya yani "Avrupa-i Osmani" şeklinde de anılan Balkanlara dönmüş olmasında aramak gerek. Bu bağlamda Osmanlıların kuruluş döneminden itibaren Balkanlar ve İstanbul'a kimin hakim olacağı sorunu haç ile hilalin savaşının başlaması anlamına gelip bu mücadelenin bilinen en meşhum örnekleri yine Balkanlarda zuhur etmişti.¹

19.yüzyıl Avrupasının modern dünyanın merkezi olma yolunda hızla yol aldığı, dünyanın geri kalanını esareti altına almaya çalıştığı ve ister liberal isterse otoriter versiyonları üzerinden olsun bloklaşmalara gittiği bir süreçte Osmanlı İmparatorluğu ve özellikle Balkanların alternatif genişleme alanları olarak tahayyül edilmeye başlanması Doğu sorununun neşv-ü nema bulmasını beraberinde getirmişti. Kuşkusuz Avrupa'nın güneydoğu ucunda yer alan yarımada halkaları bu süreçten en çok etkilenen topluluklardı. Nitekim uluslar ve dinler üstü bir anlayışın ikamesini temsil eden Osmanlı millet sisteminin çatısı altında kendi kimliklerini ve aidiyetlerini koruyan Balkan toplulukları² Batının efkar-ı umumiyesini yakından takip etmekte, onlarla ticari mübadele ve temaslarda bulunmakta, çocuklarını Batılı eğitim kurumlarında okutmakta ve onların yaşam kodlarını biraz gecikmiş versiyonlarıyla da olsa kendi hayatlarına tatbik etmekteydiler. Bu bağlamda bu coğrafyada meydana gelen gelişmelerden öncelikli olarak haberdar olmakta ve bunların yansımalarını dramatik bir şekilde kendi uzuvlarında da yaşamaktaydılar. Eski dünyanın iç savaşlar, devrimler ve karşı devrimci mücadelelerle yaşam kodlarının köklü değişimlere uğradığı bu vecheler yarımada'nın geleneksel yaşamında önce mayalanmakta ve sonrasında ise benzer akslarla devrimci bir vücut bulmaktaydı. Bütün bunlar ya bir adaptasyon süreciyle takip edilmekte ya da dip dalgalanmalarının ardından zuhur eden ani değişimlerle nüksetmekteydi. Özetle Fransız devriminin domine ettiği milliyetçi hareketlerle³ yekpare hayatları alt üst olan Balkan toplulukları

- 1 Fatih döneminde İstanbul'un fethiyle başlayan süreçte Doğu Akdeniz'de eski dünyanın oluşturduğu güçlü ve katı bütün delinip geçilmiş ancak 1683 yılında Viyana önlerinde durdurulmalarını müteakiben yaşanan toprak kayıplarıyla Osmanlı İmparatorluğu Doğu sorununun öznesi haline gelmişti. Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:12, Sayı:51, Ankara, 2009, ss.9-30
- 2 Aynı millet sistemi yarımada'da bir Balkan stereotipinin oluşumuna da kaynaklık etmiştir. Osmanlı millet sisteminin Boşnaklar üzerinde yarattığı etkileşimler özelinde bkz., Aydın Babuna, "Osmanlı Döneminde Bosna ve Boşnaklar", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Osmanlılar I, Sayı:51, Doğu Batı Yay., Ankara, 2010, ss.181-190.
- 3 Beş yüzyıllı aşkın bir süre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Balkanlar Fransız ihtilalinin domine ettiği milliyetçilik akımları başta olmak üzere devreye giren

söz konusu değişimin sürükleyici etkilerini yaşamaktaydılar. Bahsi geçen dinamiklerin etkisiyle 1768-1774 aralığında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı ve bunun sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Sırp isyanı, Yunan isyanı, Kırım Savaşı gibi gelişmeler 93 Harbi öncesinde Doğu sorununun seyrinde Avrupa, Balkanlar ve Osmanlı üçgeni açısından önemli merhaleleri ifade etmekteydi.⁴ Ancak 93 Harbi ve akabindeki Ayastefanos Antlaşması ile onun restorasyonu şeklinde tezahür eden Berlin Antlaşması gerek Balkanlar gerekse Osmanlı Bosnası için bir milat olmuştu. 93 Harbi'nin patlak vermesinde önemli tesirler meydana getiren 1875 Hersek isyanı⁵ ve onun bir dinamo taşı etkisiyle yarattığı olaylar silsilesi Osmanlıların Balkanlar üzerindeki hakimiyetini geri dönüşü mümkün olmayan bir surette sarsıntıya uğratmıştır. Balkanların batıya en dönük serhat bölgesi olarak bilinen Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan tarafından işgali ise bu sürecin en önemli problematiklerinden birisini oluşturmuştur.

Hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğunun dört yüz küsur yıl, Avusturya Macaristan'ın ise 40 yıl kadar hâkimiyetlerini sürdürdüğü Bosna Hersek kadim bir tarihe sahiptir. Gerçekten de yarımadanın toplumsal aidiyetler ve kimlikler açısından renkli bir mozaikini temsil eden Bosna-Hersek "Volks Museum"⁶ yani halklar müzesi tabiriyle imlenecek kadar ayrıcalıklı bir pozisyonadadır. Bu mozaik'in hâkim bir unsur olarak belirmesinde de Balkanlara yüzyıllar boyunca hükmeden Osmanlı devlet geleneği etkili olmuştur. Bu itibarla denilebilir ki

diğer dinamiklerle 19.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren önce isyan sonra bağımsızlık mücadelelerine sahne olmuştur. 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığıyla başlayan ayaklanmalar Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan gibi devletlerin ardından 1913 yılında Arnavutluk'un bağımsızlığını almasıyla sona ermiştir. Anılan dönemde Doğu sorunu kapsamında Balkanlarda yaşanan sorunlarını genel bir panoramasını anlamlandırmak için bkz., Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2018, ss.39-137.

4 Doğu Sorununun Osmanlı ve Balkanlar özelinde aşamalarını takip etmek için bkz., Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, YKY, İstanbul, 2000, ss. 21-47. Osmanlı İmparatorluğunun kalıcı olarak toprak kaybetmeye başladığı bu süreci 1710-11 Osmanlı Rus Savaşı, 1715-1718 Osmanlı-Venedik-Habsburg savaşı ve 1736-39 Osmanlı-Rus -Avusturya savaşı gibi bir dizi mücadele takip etmiştir. Bahsi geçen süreçte Avusturya Veraset Savaşları ve Yedi Yıl savaşları Batılı devletlerin enerjisini tüketirken Osmanlı ile Avrupa arasında neredeyse otuz yıl kadar devam eden bir barış dönemi hâkim olmuştur. Ancak 18.yüzyılın son çeyreğinde yaşanan 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı ve bunun sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Balkanlardaki üstünlük Avusturya ve Rusya'ya geçmiştir., Kutlu, *a.g.e.*, s.32.

5 93 Harbinin başlamasına sebep olan bu olay, daha sonra Balkanlarda büyük toprak kayıplarının yanı sıra Makedonya sorunu başta olmak üzere, Bosna-Hersek'in ilhaki, Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanı, Girit'in Yunanistan'a katılması ve Balkan Savaşları gibi gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

6 Zira Bosna Hersek'te Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırp lar ve Katolik Hırvatların yanı sıra Seferad ve Aşkenaz Yahudileri, Romanlarla birlikte yüzyıllar boyunca bir arada yaşamışlardır. Balkan yarımadasının toplumsal çeşitliliğine ilişkin derin analiz ve görüşleri için bkz., Maria Todorova, "Balkanlar: Keşiften İcada", *Balkanlar*, C:1, Doğu Batı Yay., Ankara, 2019, ss.11-19; Daha detaylı değerlendirmeler için ayrıca bkz., Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2020.

imparatorluktan ulus devlete evrilen süreçte aynı devlet geleneğinin önce çözülmesi sonra da yerini Avusturya-Macaristan monarşisinin alması süreklilik-kopuş teorileri ya da devam ederek değişme aksları üzerinden Bosna-Hersek tarihinin belki de en hareketli devrelerinden birisini ihtiva etmektedir. Anılan dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda meşruti monarşinin yeniden ikamesi anlamına gelen 23 Temmuz 1908 devriminin vücut bulması ise bu süreci mobilize eden bir başka önemli aks olarak belirmiştir. Yeni rejimin arkasında yer alan devrimci kadro Jön Türkler bütün dünyada olduğu gibi Avusturya-Macaristan ve Bosna-Hersek toplulukları tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Bu konuda uzun yıllar hem Viyana basınında, hem Bosna Hersek'te pek çok şey yazılıp çizilmiştir. İşte bu makale II. Meşrutiyet Devrimi özelinde Balkan yarımadasının en önemli toprak bloklarından birisini oluşturan Bosna-Hersek basınına yansıyan haberleri mercek altına almakta ve değerlendirmektedir. Ancak Bosna basınındaki bu algının hangi saikler üzerinden şekillendiğine geçmeden önce Avusturya Macaristan'ın bölgeyi nasıl ele geçirdiği ve bunun bölge halkı üzerinde tezahür eden farklı boyutlardaki yansımaları, Viyana'nın Jön Türkler ve 23 Temmuz Devrimi'ne nasıl baktığı gibi konular genel paradigmalardan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Zira dönemin basınına anlamak biraz da arka plandaki büyük resme bakmayı gerektirmektedir.

1. Osmanlı Hâkimiyetinden Avusturya Macaristan Dönemine: Bosna-Hersek

Kıta Avrupasındaki hâkimiyeti Fransa ve Rusya'yı dizginlemesine bağlı olan Avusturya Macaristan, Alman ve İtalyan birliklerinin tamamlanması üzerine en büyük rakibi Rusya ile yarımada halklarını hesaba katarak "Drang nach Osten" yani güneydoğuya doğru nüfuz etmeye dayanan politik bir duruş sergilemeye başladı.⁷ Bütün bunlarla birlikte Viyana'nın yarımada siyasetinde geleneksel bir dış politik hedef haline getirdiği bölge hem Adriyatik denizi üzerinde hâkimiyet kurma imkanı sunan, hem de Avrupa'ya doğru ilerleme açısından olanak tanıyan Bosna Vilayeti idi. Viyana burayı almak suretiyle hem Balkanlardaki Rus ilerlemesini durdurmak hem de Selanik'e giden yolu kendisine açmayı hedefliyordu.⁸ Stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan bu topraklara sahip olmak için ikili monarşiye aradığı fırsatı verecek olan olay ise 1875 Hersek

7 Avusturya'nın 1866 Sadova Savaşı'nda Prusya'ya yenilmesi bu anlamda bir milat niteliğindedir. Veraset savaşları esnasında zaman zaman yönünü Batı Avrupa'ya dönmeye de dış politikasının ağırlık merkezini artık Balkanlar oluşturacaktır. Bkz., Zafer Gölen, "Osmanlı Yurdu Olan Bosna-Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olaylar", *Bulleten*, Yıl 2010, C. t: 74 Sayı: 270, ss.421-476; Ayrıca bkz., Senem Gönenç, "Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Ve Hersek'i İlhakı (5 Ekim 1908) ve Müteakip Gelişmeler", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi / Journal of Balkan Research Institute C. / Volume 10, Sayı/Number 2, Aralık/December 2021*, ss.509-556.

8 Esmer Drkenda, "Avusturya Macaristan İmparatorluğu Yönetiminde Bosna-Osmanlı İlişkileri (1878-1909)", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2003, ss.12-26.

isyani oldu. Denilebilir ki bu isyan gerek Avusturya-Macaristan'ın gerek Balkan topluluklarının ve gerekse Osmanlı'nın Avrupa-ı Osmanî'deki hâkimiyeti açısından önemli olan dönemeçlerden birisini oluşturdu. Mezhep hürriyeti, Hristiyan mahkemelerin kurulması, vergi sisteminde ıslahat, Hristiyanlardan oluşan mahalli bir jandarma teşkilatının tesisi, Hristiyan bir vali yönetiminde Bosna-Hersek'e muhtariyet verilmesi gibi taleplerle başlayan isyan Avusturya Macaristan'ın Ocak 1876'da verdiği Andrassy notasının kabulüne rağmen diğer balkan topluluklarının da katılmasıyla birinci balkan buhranını doğurmuştur.⁹ Buhranla ilgili gerekli önlemleri almak üzere Rusya ve Avusturya Macaristan'ın Bohemya bölgesindeki bir şehirde Reichstadt Antlaşması'nı imzalamalarının ardından St. Petersburg barış yapılması için Babıali'ye bir nota vermiş ve bu nota kabul edilmiştir. Kısacası diğer balkan topluluklarının da dâhil olduğu isyan önce bir Balkan krizine, İstanbul (Tersane) Konferansı'nda (Aralık 1876-Ocak 1877) sorunlara çözüm üretilememesi ise sonra mevcut krizi bir Osmanlı-Rus Savaşı'na dönüştürmüştür. Anılan dönemde Ocak 1877'de Rusya ve Avusturya Macaristan arasında imzalanan Budapeşte Konvansiyonu ile her iki ülke birbirlerinin tasarruflarına saygı duyacaklarını taahhüt edince St. Petersburg'un Nisan 1877'de Babıali'ye açtığı savaş, Mart 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve onu müteakiben de Batılı devletlerin müdahaleleriyle Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını beraberinde getirmiştir.¹⁰ Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi ile Bosna- Hersek'i işgal ve idare hakkının yanı sıra Mitrovica'nin ilerisine kadar güneydoğu istikametinde Sırbistan ve Karadağ arasındaki Yenipazar Sancağı'nda askeri kuvvet bulundurmakla ticari ve askeri yollar inşa etmek hakkı verilen¹¹ Avusturya-Macaristan'ın 29 Temmuz'da başlayan işgali, 1879 Nisan'ında imzalanan Dersaadet Mukavelanamesi (İstanbul Sözleşmesi) ile kabul edilmiştir. Böylelikle Avusturya Macaristan Bosna-Hersek üzerinde kendi yönetimini ihdas etmeye başlamıştır.¹²

9 Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar Berlin Andlaşmasından Harb-i Umûmiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri*, (Ed.) Erol Kılınc, Ötüken, İstanbul 1999, s. 106.

10 Berlin Antlaşması ile Osmanlı devleti sadece Bosna-Hersek'i değil, yaklaşık olarak 212.450 kilometrekarelik toprak ve 5.455.000 insanı kendi sınırları dışında bırakmak zorunda bırakılmış ve Avrupa'daki topraklarının neredeyse beşte ikisini kaybetmiş oldu. Drkenda, *a.g.t.*, s.27.

11 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. : I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1953, SS. 413-141.'den aktaran Gönenç, *a.g.m.*, s.516.

12 Avusturya Macaristan Bosna-Hersek'i işgal edeceği haberini 3 Temmuz'da Bosna Vilayeti'nin merkezi Saraybosna'ya iletmıştır. Bunun üzerine 5 Temmuz 1878'de Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camisi avlusunda Bosna Halkının ileri gelenleri biraya gelerek Halk Meclisi adında bir teşkilat kurmuşlardır. Aynı Halk Meclisi 27 Temmuz 1878'de Osmanlı yönetiminin yerine Ulus hükümetini kurmuştur. Bununla birlikte Sancak ve Kosova'dan topladığı gönüllü askerlerle 4 Ağustos 1878'de Saraybosna'ya gelen Müftü Şemsekadić Ulus hükümetinin temsilcileriyle görüşükten sonra Bosna-Hersek'te Avusturya Macaristan işgaline karşı silahlı direniş mücadelesini örgütlemiştir. Ancak Saraybosna 19 Ağustos 1878'de Viyana tarafından işgal edilmiştir. Teslim olmayan Müftü Şemsekadić sırasıyla önce Tuzla'ya sonra İsvornik'e oradan da Vişegrad'a çekilmiştir. Daha sonra Yenipazar sancağına bağlı Taşlıca kentine geçen Müftü Karadağlılardan yardım istese de bu yardım gelmemiştir. 1878 yılının Ekim ayında Velika Kladuša kentinde Boşnakların son direnişi de kırıldıktan

Bahsi geçen gelişmelere rağmen Osmanlı İmparatorluğu Avusturya Macaristanı için hala en iyi komşu konumunda idi. Zira Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması Balkan yarımadasında Rusya'nın güdümünde yeni devletlerin kurulması anlamına geliyordu. Bu nedenle ikili monarşi Balkanlardaki statükoyu muhafaza etmek üzere Mürzsteg Programı gibi düzenlemelerle ya da 1880'li yılların başından itibaren "modus vivendi" yani geçici antlaşmalarla çok sayıda krizin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Ancak gerek coğrafi yakınlıkları gerekse kurduğu ticari ilişkilerin boyutları açısından Balkan ulusları Viyana açısından Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla öncelikli bir konuma sahip olmuştur. Duyun-u Umumiye İdaresi yönetiminde bir sandalye işgal etmesine rağmen buradaki çıkarlarının hayli küçük boyutta kalmasından da anlaşılacağı üzere Babıali'yle olan ilişkilerinde iktisat hayati bir yer işgal etmemekteydi. Viyana 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılışına giderken Abdülaziz tarafından ağırlanan Franz Joseph'in ziyareti dışında Babıali'yle doğrudan diplomatik ilişkilerini kuvvetlendirme yolunda adımlar da atmamış ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kaçınılmaz olarak gördüğünden Balkan devletlerine daha fazla ilgi göstermeyi tercih etmiştir.¹³

Anılan dönemde Balkan yarımadasındaki Rusya faktörünün yanı sıra, II. Wilhelm'le birlikte saldırgan bir dış politika izleyen Almanya'nın Viyana'yı Balkanlarda serbest bırakması, Büyük Sırbistan projesinin önlenmek istenmesi, II. Meşrutiyet devriminin ilanı ile Osmanlıların yeniden güçleneceğinden çekinmeleri, Uvac-Mitrovica demiryolu projesinin planlanması gibi sebeplerle Bosna-Hersek'in ilhak edildiği anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanından sadece birkaç ay sonra vukua gelen ilhak yeni rejimin prestijini sarsmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ne kadar güçsüz olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu olayı Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Trablusgarp'ın işgali ve Balkan Savaşlarının zuhur etmesi gibi gelişmeler izlemiş ve Balkanlardaki mevcut durum Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine bozulmuştur. Batılı devletler bir oldu bittiye getirilen ilhak karşısında Berlin Antlaşması'nı gözden geçirmek üzere bir konferans düzenlenmesi konusunda görüş bildirdiler de Avusturya Macaristan mallarının boykot edildiği süreci dışarıda bırakarak ifade etmek gerekirse mesele 12 Ocak 1909 tarihinde Viyana'nın Babıali'ye 2.5 milyon Osmanlı lirası tutarındaki savaş tazminatını ödemeyi kabul etmesiyle kapanmış

sonra Bosna-Hersek ikili monarşi tarafından artık tamamen işgal edilmiş olmaktadır. İşgalden sonra Yenipazar sancağındaki batı sınırı kapatan ve Avusturya-Macaristan ile her türlü ticareti yasaklayan Müftü Şemsekadić bundan böyle sancağı kendisi idare etmeye başlamıştır. Avusturya Macaristan Yeni Pazar Sancağı'na ancak II. Abdülhamid'in Müftü Şemsekadić'i İstanbul'a çağırmasının ardından 21 Nisan 1879'da girebilecektir. Özetle Boşnakların direnişini Viyana üç ay sonra kırabilmiştir. Bosna-Hersek'in işgali sonrasında oluşan gelişmeleri daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek için bkz., Esmer Drkenda, *a.g.t.*, ss.28-34; Ayrıca bkz., Enes Turbic, "Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgale Karşı Boşnakların Direnişi (1878)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2018, ss.66-100.

13 F.R.Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu ve Büyük Güçler*, Ed. Marien Kent, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, ss.36-39.

ve karşılıklı ilişkiler yeniden normale dönmeye başlamıştır.¹⁴ Özetle Osmanlı hakimiyetinin Balkanlarda erimeye başladığı bir süreçte ortaya çıkan Bosna-Hersek özelindeki bu çok seyirlik örnek Balkanlarda yaşayan bütün topluluklar için yeni bir yol ayrımına girildiğini kör edici bir netlikte resmetmekteydi.

2. Avusturya-Macaristan Dönemi'nde Boşnakların Siyasi Hayatına Bakış

Dört yüzyıldan fazla Osmanlı hâkimiyetinde kalan Bosna-Hersek'teki Avusturya Macaristan dönemi otuz yılı işgal, on yılı ise ilhak şeklinde olmak üzere yaklaşık kırık yıl kadar devam edebilmiştir. Bu itibarla Bosna-Hersek'in Avusturya Macaristan dönemindeki siyasi tarihine bakmak bu topraklarda yaşayan toplulukların hem birbirleriyle hem de ikili monarşiyle olan ilişkilerine yönelmeyi gerektirmektedir. 1878 işgalinden sonra bölgenin egemenliğinin Osmanlı sultanında mı yoksa Avusturya Macaristan'ın mı elinde kalacağı konusu bir takım tartışmalara sebep olsa da ikili monarşi açısından Viyana Sözleşmesi ile bölge Ortak Hükümeti'n sorumluluğu altında tanımlanmıştı. Buna göre bölge Ortak Hükümet'e bağlı idari işlerden sorumlu Bosna Komisyonu'nun¹⁵ yanı sıra Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'ndan mürekkep bir yapılanma üzerinden yönetilecekti. Bunlardan Ortak Maliye Bakanı Benjamin Kallay'ın 1882-1903 aralığındaki yönetimi önemli bir süreci ifa etmiştir. Zira anılan süreçte yüzyılın başından bu yana güç kazanan Sırp ve Hırvat milliyetçiliklerini dengelemek üzere bir Bosna ulusunun yaratılması hedeflenmiş

14 Bosna Hersek'in işgali karşısında Almanlar Viyana ile birlikte hareket ederken İngiltere ve Fransa Avusturya karşıtı politika takip etmişler, İtalya ise bu konuda hareket serbestliği hakkını koruyacağını ifade etmiş ve prensipte ilhaka onay vermiştir. Bosna Hersek'in ilhakıyla Balkan yarımadasındaki statükonun değişmesinden müteessir olan Sırbistan ve Karadağ ise bütün devletlerin katılımıyla düzenlenecek bir konferans toplanmadıkça ilhakı tanımayacaklarını ifade etmişler ve sınır koridorlarına asker ve mühimmat vererek tepkilerini göstermişlerdir Senem Gönenç, agm., SS. 524-542. 26 Şubat 1909'da yapılan bu antlaşmaya göre Avusturya-Macaristan Yenipazar Sancağı üzerindeki hakkından feragat etmiş, Bosna-Hersekli Osmanlı vatandaşlığına geçme ya da göç etme hakkı tanınmış, toprakları bulunan kişilerin Bosna-Hersek'e dönme hakkı belirtilmiş ve Müslüman Boşnakların dini özgürlüklerinin altı çizilmişti. Ayrıca ülkedeki vakıfların varlıklarını eskisi gibi korumaları, Bosna Hersek İslam Birliği Reisülulemasının seçilmesi konusunda İstanbul'daki Şeyhülislamdan onay alınması kararlaştırılmıştı. Buna ek olarak iki ülke arasında en az iki yıl içerisinde bir ticaret antlaşmasının yapılması öngörülmüş, Osmanlı Devleti'ne 2.5 milyon sterlin değerinde tazminat ödenmesi kabul edilmiş, kapitülasyonların kaldırılması konusunun Babiali tarafından müzakereye açılması halinde Viyana'nın buna destek sunacağı taahhüt altına alınmıştı. Enes Turbic, "Avusturya Macaristan Yönetiminde Bosna Hersek'teki Boşnakların Siyasi Hayatı (1878-1914)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Edirne, 2023, ss.170-193.

15 Söz konusu komisyon 16 Eylül 1978'de kurulmuş olup Bosna Hersek yönetim sisteminde bir danışma kurulu olarak organize edilmişti. Bu komisyonun kurulmasının arka planında ise Avusturya Macaristan'ın işgal sonrasında kendi idaresini oluşturarak Osmanlı'dan tevarüs eden sisteme köklü bir değişim getirme amacının yer aldığını da hemen eklemek gerekir. Bkz., Turbic, a.g.t., ss.24-25.

ve bu doğrultuda adımlar atılmıştır.¹⁶ Kendisini bölgede Batı medeniyetinin temsilcisi olarak gören ikili monarşinin amacı Osmanlı millet sisteminin çatısı altında kimliklerini koruyan topluluklardan bir harmoni oluşturarak Bosna'ya özgü bir Boşnak kimliği yaratmaktır. Ancak bu süreç proselitizm başta olmak üzere vatandaşlık meseleleri, askerlik kanunu, toprak sistemi gibi sebeplerle ayaklanmaların zuhur etmesine ve nüfusun özellikle Müslüman ve Hristiyan Ortodoksları içine alan kısmında önemli bir diaspora sorununa yol açmıştır. Öyle ki bahsi geçen sebeplerle yaşanan göçlerle ülkedeki Müslümanların sayısı 1879 yılında %38'den 1910 yılında %32'ye gerilerken Ortodoksların oranı %42'den %43'e, Katoliklerin oranı ise %18'den %23'e yükselmiştir.¹⁷

Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali sonrasında yaşanan bu toplumsal dalgaların siyasi anlamda yansımaları ise 1908 ilhakının ardından 1909 yılında anayasa anketinin kabul edilmesi, Bosna meclisinin kurulması ve çok partili hayata geçiş şeklinde tezahür etmiştir. Nitekim Müslüman Boşnakların 1899'da Mostar Müftüsü Ali Fehmi Džabić başkanlığında başlattıkları vakıf maarif özerkliği hareketi 3 Aralık 1906'da Alibeg Firdus ve arkadaşlarının çalışmalarıyla Müslüman Halk Teşkilatı (MNO), iki yıl sonra

- 16 Bunlarla birlikte Bosna-Hersek'in Osmanlı'dan kalan idari sistemi hemen değiştirilmemiş, Vilayet, Sancak, Kaza veya kadıliklar ölçeğinde yapılandırılmış olan idari birimler farklı adlandırmalarla bir süre daha devam ettirilmiştir. Enes Turbic, *a.g.t.*, ss. 21-30. Anılan süreçte Avusturya Macaristan yönetiminin bu yeni milliyetler politikası ve bundan Müslümanların nasıl etkilendiğini daha bütünlüklü bir düzlemde anlamlandırmak üzere ayrıca bkz., Aydın Babuna, "The Emergence Of The First Muslim Party in Bosnia i Hercegovina", *East European Quarterly*, Sayı: XXX, No: 2, June 1996, ss.131-152 ve Aydın Babuna, *Bir Ullusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, ss. 22-56. Yine Bosna Hersek'te Avusturya Macaristan döneminin detaylı bir değerlendirmesi için bkz. Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi*, Çev. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2018, ss.447-570.
- 17 Nüfusun büyük bir kısmı Hersek ayaklanması sırasında göçse de bu eğilim 1878 işgali sonrasında da yinelenen 1882 ikinci Hersek ayaklanması gibi olaylar esnasında ya da 1902 ve 1903 yıllarında yoğunlaşarak devam etmiştir. Nitekim Osmanlı döneminde yapılan 1876 sayımlarına göre toplam nüfus 1.263.700 civarındayken işgalden bir yıl sonra 1879 yılında yapılan sayımlara göre bu rakam 1.158.164'e düşmüş ve yüz binden fazla kişinin bu süreçte göç sürecine dahil olduğu gözlemlenmiştir. Müslüman Boşnakların göçü daha ziyade 1878 işgali sonrasında gerçekleşmiştir. Bunda halkın gayr-ı Müslim bir devletin hakimiyetinde yaşamak istememesi, 1881'de Askere Alma Kanunu'nun yürürlüğe konulması, Viyana'nın Bosna-Hersek'teki eğitim programlarına müdahalelerde bulunması, aşırı Katolik Hırvatları desteklemesi, "Din Değiştirme Kanunu" çıkararak Boşnakları Hristiyanlaştırmaya çalışması gibi sebepler etkili olmuştur. 1870-1890 yılları arasında üç yüz bin civarında Müslüman katledilirken beş milyondan fazla Müslüman aynı yüzyılın sonuna kadar Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. 1908 ilhakından sonra da benzer bir şekilde göç dalgaları artarak devam etmiştir. Balkan Savaları ve I. Dünya Savaşı sırasında da göçler yaşamaya devam edecektir. Bütün bunların ötesinde Avusturya Macaristan'ın diğer bölgelerinden Katolik ve Protestan nüfusun Bosna Hersek topraklarına yerleşmek üzere yönlendirilmesi bir devlet politikası haline gelmiş, gelen göçmenler farklı yerlerde göçmen kolonileri oluşturmuşlardır. Bosna Hersek'ten Anadolu'ya doğru gerçekleşen söz konusu göçlerin genel bir analizi için bkz., Musa Gürbüz, Ayşe Özkan, "Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya Göçler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, ASAM, Sayı:2, Ankara,2006, s. 168; Ayrıca bkz., Turbic, *a.g.t.*, ss. 24-52; Drkenda, *a.g.t.*, ss.37-40.

Müslüman İleri (Terakki) Partisi ile bu ikisinin 1911'de birleşmesiyle Birleşik Müslüman Teşkilatı'nın tecessümüne ve bütün bunlara ek olarak 1909 yılında Bosna Hersek Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Müslüman Boşnakların siyasi faaliyetleri anılan dönemde kurulan Gajret Cemiyeti, Müslüman Akademisyen Gençliği Cemiyeti, Dar'ul Hajr, Dar'ul Ejtam gibi cemiyetlerin yanı sıra Musavat, Behar gibi gazetelerle de desteklenmiştir. Müslüman Boşnaklar gibi işgali tepkiyle karşılayan Sırlar da zaman içinde Sırp Halk Teşkilatı (SNO) (1907), Prosvjeta Cemiyeti, Srpska Riječ, Narod, Dan gibi kurdukları oluşumlarla kendi toplumsal ve siyasi örgütlenmelerini sağlamak üzere adımlar atmışlardır. Benzer bir şekilde Hırvatlar da Hırvat Halk Birliği (HNZ), Hırvat Katolik Birliği (HKU) gibi partilerin yanı sıra Zvijezda, Nada, Napredak gibi cemiyetler ve gazetelerle siyasi ve kültürel hayatlarını canlı tutmaya çalışmışlardır.¹⁸

3. İlhaka Karşı İlk Tepkiler

Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak edeceği haber alınır alınmaz başta Müslüman Boşnaklar olmak üzere Sırlar arasında da büyük bir infiale sebep olmuş¹⁹ ve gerek mitinglerle gerekse ortak yayınlanan bildiri ve memorandumlarla ilk tepkiler gösterilmeye çalışılmıştır. Söz konusu faaliyetlerin bir kısmı ikili monarşi tarafından haber alınıp engellense de bu yöndeki çalışmalar sürdürülmeye devam edilmiştir. Nitekim Budapeşte'ye birlikte gitmeye karar veren Müslüman ve Sırp parti temsilcilerinin tren yolculuğu esnasında bir toplantı düzenlemeleri ve 11 Ekim 1908'de ortak bir bildiri yayımlayarak özerklik taleplerini dile getirmeleri bu durumun ilk emareleri arasında sayılabilir.²⁰ Bununla birlikte Müslüman Boşnakların (MNS parti üyelerin dışında) ve Sırların aksine Katolik Hırvatların neredeyse tamamı bu durumu memnuniyetle karşılamışlardır. Anılan dönemde her ne kadar Müslüman Terakki Partisi'nden (MNS) bir grup Viyana'yı ziyaretleri esnasında ikili monarşi ile işbirliğine giderek Muslimanska Svijest Gazetesi'nde Müslümanları bu durumu kabule davet etmek yönünde bir tasarrufta bulunsalar da söz konusu grubun faaliyetleri parti başkanı A. Firdus tarafından reddedilerek sert bir şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur.²¹

Öte yandan ilhak karşısında nasıl bir yol haritası çizileceği konusunda Babıali'ye danışarak ilerlemek isteyen A. Firdus 1908 yılının Kasım ayında İstanbul'a gitmiştir. Önce Jön Türk Komitesi, sonra padişahla bir araya gelen

18 Turbic, *a.g.t.*, ss.117-143.

19 Kuşkusuz bunda Ortodoks Sırların, Katoliklerin çoğunlukta olduğu Avusturya Macaristan hakimiyetine girmek istemeyişinin önemli bir payı vardı. Sırlar, Katolik Hırvatlarla birlikte Viyana'nın hakimiyetine girerek azınlık konumuna düşmeyi istemiyorlardı.

20 Bahsi geçen dönemde Budapeşte'ye yapılan ziyaretler için ayrıca bkz., Drkenda, *a.g.t.*, ss.77-83.

21 Bu noktada söz konusu dönem ile ilgili sadece Saraybosna Gazi Hüsrev kaynaklarının yeterli olmayıp devlet arşivinin yanı sıra yerel arşivlerin envanterinin de değerlendirilmesinin bizleri daha anlamlı sonuçlara götüreceğini belirtmek gerekir.

A. Firdus barışın korunması ve diplomatik adımların Osmanlı Devleti'ne bırakılması yönünde telkin ve tavsiyeleri içeren politik bir tutum ve tavırla karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeyi Saraybosna'da Morica Han'da tertip edilen toplantılar ile Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na hitaben hazırlanan ve ilhaka tepki çağrısında bulunan memorandumlar takip etmiştir. Ancak bir süre sonra mevcut sorunları ikili monarşi ile diyalog halinde çözmekten başka çareleri olmadığını anlamaları eylemlerinin yönünü ona göre belirlemelerinde tayin edici olmuştur. Özetle ifade etmek gerekirse ilhak sonrası Bosna-Hersek'te farklı toplumsal gruplardan bir takım tepkiler nüksetse de ilerleyen dönemlerde aynı toplumlar gerek kendi siyasal partilerini, cemiyetlerini ya da derneklerini kurarak, gerekse kendi gazetelerini yayınlarak cemaatlerinin dini ya da kültürel özerklik taleplerini dile getirecek kanallara başvurmayı tercih etmişlerdir. Anılan dönemde ikili monarşinin anayasayı hazırlaması, meclisi açması ve çok partili hayata olanak tanınması ise söz konusu sivil inisiyatiflerin yeni yönetimle bütünleşmesine yönelik bilinçli adımlar şeklinde tezahür etmiştir. Aynı amaçla Avusturya Macaristan İmparatoru Franz Joseph'in 1910 yılının Haziran günlerine tekabül eden süreçte Bosna-Hersek'i sembolik ziyaretleri vuku bulmuş; ancak bütün bunlar I. Dünya Savaşı sonrasında ortadan kalkacak olan Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek'teki hâkimiyetinin daimiliğine olanak sağlayamamıştır.²²

4. İstanbul'daki Boşnaklar ve İlhak Karşısındaki Tepkileri

Bosna-Hersek'in işgali sonrasında 1881 yılında askerlik yasasının çıkartılması, 1882 Hersek isyanı ve nihayet ilhak kararının uygulamaya konulması gibi gelişmeler üzerine bu topraklardan başta İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bir dizi göçler gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler Müslüman Boşnakların İstanbul'da Boşnak Göçmenler Birliği, Boşnaklar Derneği ve Boşnak Kulübü gibi cemiyet ve derneklerin çatısı altında örgütlenmeye gitmelerine neden olmuştur. Aralarında Taşlıca müftüsü Vehbi Şemsakadić, İbrahim Fehmi Đumišić ve Banja Luka'dan Şahinpašić, Hersek Valisi Ali Paşa Rizvanbegović'in oğlu Ferik Mehmet Rizvanbegović, Ali Fehmi Džabić ve Derviş Bey Ljubović gibi Boşnak hareketinin liderliğini üstlenen kişilerin yer aldığı bu oluşumlarla işgal karşısında harekete geçmeyen dönemin sultanı II. Abdülhamid'e karşı protesto mitingleri düzenlenmiş, sayısız telgraf ve mektupların ulaştırılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu bazı adımlar atmaz zorunda bırakılmıştır. Anılan dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile de ilişkiler kuran Boşnaklar çağrılarına kayıtsız kalmayan ancak, Bosna-Hersek'e yönelik politikasını Avusturya-Macaristan ile uyumlu bir düzlemde ilerletmeyi tercih eden bir anlayış ile karşı karşıya kalmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra Bosna-Hersek'in ilhak edilmesi bahsi geçen grupları Fatih'te yaklaşık elli bin kişinin katıldığı ortak bir protesto mitinginin organize etmeye sevk

22 Turbic, *a.g.t.*, ss.160-172; Drkenda, *a.g.t.*, ss.62-75.

etmiştir. Ayrıca Balkanlardan tüm milletvekillerinin Osmanlı parlamentosunda bu durumu protesto ederek kabul etmemelerini talep etmişler ve hazırladıkları muhtıra ya da memorandumları hem Babıali'nin ileri gelenlerine hem de parlamento üyelerine sunmuşlardır. Özetle başta İstanbul'da yaklaşık otuz yıl Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek konusundaki siyasetini yakından izleyen Boşnak Göçmenler Birliği olmak üzere Müslüman Boşnaklarca meydana getirilen diğer oluşumlar hem Bosna Hersek hem de Sancak Boşnaklarının temsilcisi olarak faaliyetlerde bulunmuşlar; ancak 1908'den sonra meydana gelen ilhakla beraber yavaş yavaş siyasetten uzaklaşmayı tercih etmişlerdir.²³

5. Bildikleri Bir Mazi ile Bilmedikleri Bir Atı Arasında Bocalayan Bir Kuşak: Jön Türkler

19.yüzyılda Balkanlar başta olmak üzere Osmanlıların hükmettiği memalik-i mahrusada yaşayan Türk milleti artık memleketlerinin gerçek sahibi değil kiracısı olarak görülüyordu. Bu kiracıların çıktıkları gün yerlerini kimin alacağı hususu ise Şark meselesinin özünü oluşturuyordu. İşte bu koşulların belirlediği konjonktürel iklimde Büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğunun önüne getirdikleri Şark meselesi ve onun irili ufaklı versiyonları anılan dönemde kendilerine "Jön Türkler" denilen bir kuşak tarafından harici bir mesele olmaktan çıkarılmak istenmiş ve dâhili bir hamle, içtimai bir inkılapla çözülmeye çalışılmıştır. Bu içtimai inkılabın adı II. Meşrutiyet Devrimi'dir. Bu noktada devrimin mimarları olarak geç Osmanlı dönemi aydınları arasında dikkat çeken Jön Türklerin kim olduklarına bakmak konunun daha net anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Batılılaşmanın Tanzimat döneminden bu yana Osmanlı içtimai yapısının bütün nüvelerine modernleşme saik ve enstrümanlarıyla birlikte sirayet ettiği, milel-i muhtelifenin müsavi tutularak vatandaşlık projesinin hayata geçirilmeye çalışıldığı, ferdi hürriyetler sahasının geliştiği, "tefrika-yı kuvve" anlayışının yerleşmeye başladığı, "meşveret", "şura", "meclis" kelimelerinin Osmanlı siyasi literatürünün olağan parçaları haline gelmeye başladığı bu süreçte Islahat Fermanı, 1868 Tabiyet-i Osmaniye Kanunu, 1869 Maarif Nizamnamesi, 1876 Kanun-ı Esasi gibi düzenlemelerle modernleşme süreci sürdürülse de bahsi geçen hususların devlet praksişi içinde hızla içselleştirilmesi ve ete kemiğe büründürülmesi 1908 yılı ve sonrasına tekabül eder.²⁴

Bu itibarla modernleşme eksenli bir sürece girilen Osmanlı İmparatorluğu'nda kendilerine "Jön Türkler" denilen sivil-asker kökenli bir grup aydın tarafından Fransız devriminin yüzüncü sene-i devriyesinde kurulan

23 Drkenda, *a.g.t.*, ss.50-61.

24 Tanzimat dönemi ve sonrasında yapılan reformların genel mahiyetini değerlendirmek üzere bkz, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006.

İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin çatısı altında istibdat döneminin köhnemiş rejimine son vermek üzere yeni bir dönemin kapıları aralanır. İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin dağıtılmasından sonra merkezîyetçi ve pozitivist eğilimleriyle dikkat çeken Ahmed Rıza'nın liderliğindeki Paris şubesi, Mizancı Murad'ın yönlendirdiği muhafazakar grubun çalıştığı Cenevre şubesi ile Anglosakson liberalizmi ve adem-i merkezîyetçi fedaralist düşünceleriyle öne çıkan Prens Sebahattin'in rehberlik ettiği Paris merkezli bir başka grup yurt içinde ve yurt dışında açtıkları kollarıyla geniş bir örgütsel tabana ulaşır. İmparatorluk sınırları dışında Paris, Cenevre, Kahire, Londra gibi bölgelerde örgütlenen ve kurucu önder kadrosu da dahil olmak üzere mensuplarının önemli bir kısmı Balkan kökenli olan söz konusu cemiyetin imparatorluk sınırları dahilindeki eylemci ağırlık merkezleri ise "kabe-i hürriyet" olarak da anılan Selanik başta olmak üzere Edirne, Ohri, Üsküp, Filibe, Resne gibi Balkan kentleri olur. Keza hücre tipi örgüt şubeleriyle faaliyet gösteren cemiyetin devrimi teoriden pratiğe dökerek ihtilalci bir karaktere büründürdükleri yer yine Balkan toprakları olur. Özetle anılan dönemde Şark meselesi üzerinden Anadolu ve Balkanlardaki varlık sebepleri sorgulanan Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüzyıldır yaşadığı bocalamalar dönemin ihtilalci kuşağını "devlet kurtarma" misyonu ile harekete geçirmiş ve İzmir-Trakya ve İstanbul şubelerinden de alınan destekle devrim önce Balkanlarda ilan edilir sonra da payitahta çekilen yüzlerce telgrafla İstanbul'a bildirilmiştir.

Dünyanın genel bir paylaşım savaşına sürüklendiği süreçte "yok olma", "bölünme", "parçalanma", ve "hasta adam" fobilerinin yönlendirdiği bu neslin toplumsal sorunlara yaklaşma biçimleri de içtimai bir tabiplik şeklinde tebarüz etmiş ve hareketlerinin yönünü "bu devlet nasıl kurtulur?" sorusu belirlemiştir. Devletin bekasının "hakimiyet-i milliye", "hürriyet", "eşitlik", "kardeşlik", İttihad-ı anasır" gibi prensiplere dayanan anayasal meşruti yönetimle sağlanabileceğine inanan bu nesil, meşruti parlamenter sistemin ikamesiyle kadim devlet praksisinde devrimsel bir kırılma yaratmayı hedeflenmiştir. Zihniyet dünyalarının arka planında Osmanlıcılıktan Batıcılığa, İslamcılıktan Türkçülüğe, oradan pozitivism, Rus narodnizmi ve Fransız solidarizmi ile Alman milli iktisat ekolü ya da Anglosakson liberalizmine kadar pek çok düşünce akımlarının etkisine rastlanan ve önlerinde Fransız İhtilali'nin yanı sıra İran ve Rus devrimi gibi devrimlerin ideolojik referansları bulunan İttihatçılar çareyi geleneksel rejimle bağları koparmakta bulmuştur. Devrim bir kez başarıya ulaştıktan sonra onun yansımalarından etkilenen öncelikli bölgelerden biri yine Balkanlar olmuştur.²⁵

Gerçekten de 23 Temmuz 1908 devriminin genel yansımaları göz önünde bulundurulduğunda bunun Balkan coğrafyasındaki bilançosunun oldukça dramatik olduğu ifade edilebilir. Zira Türk devriminden sonra beş sene

25 Bahar Arslan, "Harb-i Umumiden Mütarekeye İttihatçılığın Dönüşümü Üzerine Bazı Düşünceler", 100.Yılında Birinci Dünya Savaşı, II. Uluslararası Tarih Sempozyumu, İzmir, 2014, ss.73-85.

inde Osmanlılar Balkanları Doğu Trakya dışında tamamıyla yitirmiştir. Jön Türk devriminin kapısından giren İttihatçılar çok geçmeden 31 Mart vakasıyla karşılaşmış, henüz iki buçuk ay geçmeden Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Avusturya-Macaristan 1878 yılından beri işgal altında tuttuğu Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, Girit Yunanistan'la birleşmişti. Bütün bu kayıpların ardından kendilerini Trablusgarp Savaşının içinde bulan Jön Türklerin Libya'daki mücadelesi pamuk ipliğine bağlanarak biterken Rodos ve On iki ada İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, Babıali'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı da kaybedilmişti. Bu son kayıplarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünün de farkına varan Balkan toplulukları aralarında özellikle Makedonya sorunu çerçevesinde birçok sınır anlaşmazlığı bulunmasına rağmen tarihlerinde ilk kez ortak düşmanları Osmanlı İmparatorluğuna karşı biraya gelerek Balkan Savaşlarını başlatmışlardı. Doğu Trakya dışında Balkanlardaki toprakların tamamının yitirilmesinin ardından II. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınmasına rağmen Aydın Babuna'nın da ifade ettiği üzere bu durum "Osmanlı imparatorluğunun büyük bir travma ile karşı karşıya olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Bir zamanlar üç kıtada toprağı bulunan imparatorluk Afrika'dan sonra Avrupa kıtasındaki topraklarını da yitirmiş ve artık sadece bir Asya ülkesine dönüşmüştür. Yüzyıllardır Anadolu ve Rumeli temelleri üzerinde duran imparatorluk artık Rumeli'den yoksun kalmıştır."²⁶

Sürekli küçülen Osmanlı haritasında artık geri çekilebilecek bir alan kalmamış ve bu durum II. Meşrutiyet dönemi tarih ve coğrafya kitaplarında da yaşanan travmanın unutulmaması ve bazı dersler çıkartılması adına yansımaları bulmuştur. Nitekim Arvupa-i Osmani'nin büyük bir kısmının Osmanlı idaresinden çıktığı bu meşum savaşlar sırasında karşılaşılan fecayi ve mezalim cehalet mefhumuna bağlanırken, "coğrafyanın insana kaybolan vatanını da öğreteceğı" fikri işlenerek söz konusu yerlerin büsbütün unutulmaması için özel bir çaba sarf edilmiştir. Hariciye Nazırı Asım Bey'in 15 Temmuz 1912 tarihli meclis konuşmasında sarfettiğı "Balkanlardan imanım kadar eminim" şeklindeki sözlerinden kısa bir süre sonra Balkan savaşlarının patlak vermesi anılan dönemde başta devlet erkânı olmak üzere Osmanlı aydın ve bürokrasisinin içinde bulunduğu acziyeti gösterdiğinden bu gibi örnekler aynı ders kitaplarında çok net bir şekilde gözler önüne serilmiştir.²⁷ Yaşananlar "Felaket", "facia", "mezalim", "musibet" gibi pejoratif kavram öbekleriyle birlikte aktarılırken Balkan coğrafyasının maziden kolektif hafızaya taşınmasına ihtimam gösterilmiş ve ecdadın beş yüz sene kadar hükmettiğı topraklarla olan aidiyeti unutturulmamaya çalışılmıştır. Ancak bütün bunlar

26 Aydın Babuna, "İç Politikadan Dış Politikaya İmparatorluktan Cumhuriyete Balkanlar (1908-2008)", *Yüzyüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı ve Makedonya'ya Etkileri*, Makedonya Bilimler Akademisi, Üsküp, 2011, ss.331-333.

27 Asım Bey bu açıklamayı yaptıktan kısa bir süre sonra Balkan savaşları patlak vermiştir. Bu konuda bkz, Orhan Koloğlu, *İttihat ve Terakki Partisi'nin Dış Politikası*, Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, TTK Yay., Ankara, 1999, s.236.

gelenen noktada bazı gerçeklerle yüzleşmesini zorunlu kılmıştır. Zira İttihatçılar 1908’de II. Meşrutiyet’i ilan ettiklerinde imparatorluğun İskodra’dan Basra’ya kadar uzanan alanda yüzyölçümü 3 milyon 270 bin kilometrelik bir alanı ihtiva ederken Balkan savaşlarıyla birlikte Edirne, İstanbul ve Çatalca mutasarrıflarının dışında hemen her yer kaybedilmiştir. Bunun rakamsal açılımı yaklaşık 131 bin metrekarelik toprakla birlikte beş milyon civarında da bir demografik kayba uğranılmış olduğudur. Netice itibariyle aktarılan rakamlar, haritalar ve bilançolar üzerinden dönemin kuşağının önüne konulan vazife “*kaybedilen yerleri geri almak ve çok çalışmak*” şeklinde aksettirilmiştir.²⁸

6. Avusturya Macaristan’ın Jön Türklere Bakışı

Napolyon savaşlarından bu yana Viyana Kongresi’nde alınan kararların uygulanmasına öncülük eden Avusturya, monarşinin Kıta Avrupa’sındaki kalelerinden birisi olarak varlığını sürdürmekteydi. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat döneminden itibaren Avrupa’nın liberal düşüncelerinin Osmanlı aydınlarına ve devlet adamlarına sirayet etmesinden hoşlanmamış, anılan dönemde hayata geçirilen reformlara güvensizlikle bakmış ve 1860’lardan itibaren liberal burjuva reformizminin temsilcisi olarak beliren Genç Osmanlıların 1876 anayasasını uygulamaya koymalarını aynı rahatsız tutum ile takip etmişti. Gerek Avrupa’da gerekse Balkanlarda devletler arası uyumun devamlılığını ve statükonun korunmasını arzulayan Avusturya Macaristan Doğu sorununun imparatorlukların sonunu getirebilme ihtimalinden büyük tedirginlik duyuyordu. Nitekim İmparator Francis’in “Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğunun birbirine yaslanmış iki harap bina olduğu, biri çökerse diğerrinin de tehlikeye gireceği” şeklindeki görüşü Viyana’nın İstanbul’a yönelik bu bakış açısının bir özeti gibiydi. Bununla birlikte geleneksel devlet politikalarının bir parçası olarak gördükleri Bosna Hersek’i 93 Harbi’ne son veren Berlin Antlaşması’nın 25. maddesi kapsamında işgal etmişti. Ancak Balkanlardaki statükonun sürdürülebilirliğini sağlamak dış politikasının genel akslarından birisi olmaya devam etmişti.²⁹ 19.yüzyılın son çeyreğinde Genç Osmanlılar hareketinin bir devamı olarak doğan Jön Türk hareketi ise tüm Avrupa’da olduğu gibi Viyana’da da pek ciddiye alınmamış ve İstanbul’un kaderini değiştirebilecek örgütsel bir yapılanma olarak değerlendirilmemişti. Bahsi geçen süreçte 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sırasında Babıali’nin yanında yer alan Viyana, Makedonya ve Arnavutluk meselelerinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi tercih etmiştir. Nitekim 1897’de Balkanlara

28 Mehmet Kaan Çelen, “II. Meşrutiyet Dönemi Ders Kitaplarında Balkan Savaşları ve Rumeli’de Kaybedilen Topraklar,” *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Çanakkale, 2016, ss.229-249.

29 Avusturya Macaristan doğuya doğru yönelme politikasının bir uzantısı olarak önce 1869’da Baron Hirsch’in finansörlüğünde Selanik-Novı Pazar demiryolu projesiyle iktisadi anlamda bölgede nüfuz sahibi olmaya çalışmış sonra Bosna Hersek’i işgal etmiştir. Bkz., Đorde Mikić, *Austro-Ugarska i Mladoturci*, Institut za Istoriju u Banjaluci, Banjaluka, 1983, ss.2-30.

yönelik politikasında Rusya ile antlaşma imzalayarak uzlaşmaya gitmiş, Arnavutluk'un özerklik hareketini desteklemiş, Makedonya'da Mürtzerg programının uygulamaya konulmasında aktif rol oynamış ve 1907 yılında güneydoğuya nüfuz etme programının bir parçası olarak ortaya çıkan Sancak demiryolunun inşası için hamlelerde bulunmuştur.

Bütün bunlar olurken Jön Türklerin harekete geçerek 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet devrimini gerçekleştirmeleri Viyana tarafından pek de olumlu karşılanmamıştır. II. Abdülhamid'in mutlakiyetini sürdürmesinden yana olan ikili monarşinin Jön Türklerin faaliyetlerini en başından itibaren doğru değerlendiremediği anlaşılmaktadır. Nitekim Makedonya'daki devrimci ağ hakkında hiçbir şey bilmemeleri, Jön Türklerin büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmamaları için dış temsilciliklere gönderdikleri muhtıralara önem vermemiş olmaları, Firzovik'teki hareketlenmeleri Sırp propagandasına atfetmeleri, Temmuz ayının başlarından itibaren Şemsi Paşa'nın öldürülmesi gibi faaliyetlerin Jön Türk propagandasıyla bağlantılı olduğuna inanmamaları ve isyan hareketlerini tamamen yerel direnişin birer yansıması olarak değerlendirmeleri başından beri örgütün hem amacını ve hem de çalışmalarını iyi okuyamadıklarını göstermekteydi. Nitekim Viyana'dan Sırp milletvekili Đorđe Simić'in Jön Türk hareketine yönelik "... Köklerinin bu kadar güçlü olduğunu kimse düşünmedi. Padişah sadece tahtı ve hayatını kurtarmak için anayasayı restore etti" şeklindeki sözleri bu durumu apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bilgilerin ışığında denilebilir ki Avusturya Macaristan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rejim değişikliğinden memnun olmamasına rağmen dostane bir tavır sergilemiştir. Ancak gerçekte Jön Türk hükümetinin anti-emperyalist bir politika izlemelerinin bir uzantısı olarak Balkanlardaki sermaye ve nüfuzlarını kaybetmekten tedirginlik duymaktaydılar. Bu itibarla en başından itibaren Jön Türklere güvenmeyen Viyana, 23 Temmuz 1908 devriminden sonra bu duygu ve düşüncelerini gizlemeye çalışmıştır. Nitekim devrimden kısa bir süre sonra İstanbul Büyükelçisi Pallavicini Kamil Paşa'yı ziyaretleri sırasında Türkiye'nin çıkarlarını gözeteceklerini belirterek iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir değişiklik olmayacağına dair bir izlenim yaratmaya çalışmış ve gazetelerde yayınlanan haberlerle bu imaj sürdürülmüştür. Ancak oluşturmaya çalıştığı dostane imajın aksine yeni rejimin uyguladığı siyasi, sosyal ve iktisadi politikalarla Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki konumunu güçlendirmesinden çekinen Viyana 23 Temmuz 1908 devriminden birkaç ay sonra Bosna-Hersek'i ilhak etmekten çekinmemiştir. Kuşkusuz bütün bu sosyal, iktisadi ve diplomatik arka plan dönemin Bosna-Hersek basınında kısmen de olsa tesiratını göstermiştir.³⁰

30 Đorđe Mikić, *a.g.e.*, ss.30-60.

7. Bosna-Hersek Basınında Bir Dönemin Panoramasına Dair İzlenimler

7.a. II. Meşrutiyet Dönemi ve Jön Türkler

1908 devriminden birkaç ay sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum Boşnjak Gazetesi tarafından şöyle değerlendirilmekteydi: *"Hiç şüphe yok ki, Türk devletinin hem siyasi hem de kültürel gücü son zamanlarda kesin bir şekilde azalmaya başlamış, hükümet sessizce yabancı güçlerden devletin iç kısımlarında reformlar yapması için talimatlar almış bulunmakta.... Türkiye'de Osmanlı hükümetine karşı hoşnutsuz ve düşmanca unsurlar onu daha da zayıflatmak ve dış güçlere devlet işlerine müdahale etmeleri adına daha fazla neden sunmak için her yönden uğraşmakta..."* Bosna basınında bu koşulların müsebbibi olarak görülen II. Abdülhamid dönemi, Fransız devrimin avangard sözcüleri arasında yer alan Voltaire, Rousseau gibi aydınların özgürlükçü eserlerinin yasaklandığı, basına uygulanan sıkı sansür sebebiyle Türk gazeteciliğinin irtifa kaybettiği, hem sivil hem de askeri katmanlarda güçlü bir casusluğun hâkim olduğu bir süreç olarak tanımlanır.³¹ Zira II. Abdülhamid *"parlamentoyu feshetmiş, anayasayı tamamen kaldırmış ve atalarının yaptığı gibi -Osmanlı toplumunu kast ederek- evcil hayvanlarını mutlakiyetçi bir şekilde yönetmeye ve idare etmeye"*³² başlamıştı. Kuşkusuz II. Abdülhamid'in despotizmi ve keyfi polis yönetimi bu durumdan memnun olmayan pek çok vatanseveri yurt dışına kaçmaya ve faaliyetlerini Paris, Londra, Kahire, Cenevre gibi kentlerde gerçekleştirmeye zorlamıştı.³³ Gittikleri kentlerde kendilerini Avrupa üniversitelerinin sunduğu bilgilerle silahlendiren Jön Türkler Fransızca, İngilizce ve Türkçe gazeteler yayınlamışlar ve bunları gizli yollardan da olsa memalik-i mahrusaya sokmanın yollarını bulmuşlardı. Ancak kitleleri harekete geçirmek için uzun süre beklemek ve orduya yönelmek durumunda kalmışlardı. Jön Türklerin istibdat rejimine karşı körüklediği öfke zamanla orduda askerlerin çeteye çıkarak isyan etmeleri şeklinde karşılık bulmuş ve bütün dünyanın şaşkınlıkla izlediği bu durum kendisini kaçınılamayacak bir ikilem içerisinde bulan hükümetin tek çıkış yolu olarak anayasayı yeniden yürürlüğe koymasını beraberinde getirmiştir.³⁴

Bütün bunlara rağmen 23 Temmuz 1908 devrimi Bosna basınına göre Avrupa'daki diğer muadilleriyle karşılaştırıldığında kan dökülmeden gerçekleştirilen bir devrimdi. Nitekim derimin sene-i devriyesinde Boşnjak Gazetesi'nde yayınlanan bir haberde *"İslam Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu devrimi dünya tarihinin en güzel, kan dökmeden gerçekleştirilen bir devrim..."* şeklinde

31 *Boşnjak*, 30 Nisan 1909, Sayı:18. (Not: Tırnak içerisinde verilen alıntılar aslına uygun bir şekilde çevrilmekle birlikte bazen metinle uyumlu olacak şekilde küçük değişikliklerle revize edilmiştir.)

32 *Boşnjak*, 30 Nisan 1909, Sayı:18.

33 *Osvit*, 18 Kasım 1942.(Not: Makale boyunca kullanılan bütün gazeteler Saraybosna Gazi Hüsrev Arşivi'ne aittir. Bu itibarla Osvit Hırvat/Hırvatistan gazetesi olmasına rağmen konuyla ilgili tamamlayıcı bilgiler içerdiği için birkaç yerde kullanılmıştır.)

34 *Boşnjak*, 4 Eylül 1908, Sayı:35.

ifadelere yer verilmesi bu duruma işaret etmektedir. Bosna-Hersek basınında Jön Türklere ilişkin dikkat çeken bir başka husus “*Muhafazakârlarımızın ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki bir grup insanın gayr-ı Müslim dediği zeki Jön Türkler Müslüman halkın zalim ve zalimlerini devirerek büyük imparatorluğu tam bir yıkımdan kurtarmışlardır.*” şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı toplumunu II. Abdülhamid’in istibdat rejiminden kurtaran özgürlükçüler olarak yansıtılmalarıdır.³⁵ Bahsi geçen bu koşullarda dönemin entelijansiyası olarak kendilerine işaret edilen Jön Türkler ya sürgün edildikleri ya da kendi özgür iradeleriyle imparatorluğu terk ederek yerleştikleri Avrupa’nın önde gelen kentlerinde özgürlük ve insan hakları gibi düşüncelerle hemhal olmuş, vatanseverliklerinden aldıkları ilhamla vatanlarını demagoglardan ve zorbalıklardan kurtarmak, eski itibarlı günlerine yeniden kavuşturmak için çalışan kişilerdi. Söz konusu süreçte özgürlükçü fikirleri anavatana sokmak için orduya yönelen Jön Türklere göre tek çıkış yolu halka özgürlüğünü geri vermek yani anayasayı yeniden yürürlüğe koymaktı.³⁶ Devrimle bunu büyük ölçüde başaran Jön Türkler Osmanlı halkını yıllardır sıkı sert prangaları kırmışlardı.³⁷ 23 Temmuz 1908 devrimi ise uzun yıllar üzerinde çalışılan bir devrimdi. Genç, zeki, ilerici Jön Türkler vatanlarının gericiliğin baskısına maruz kalmasını daha fazla izleyemedikleri için devrimi başarıya ulaştırdılar. Ne kadar haklı oldukları ise çok kısa bir süre içinde Reval toplantısının yarattığı sıkıntıların yok olması, Rus notasının tüm anlamını yitirmesi ve Makedonya sorunu gibi pek çok uluslararası sorunun devrimle birlikte adeta yeniden doğan imparatorluğun birer iç sorunu haline gelmeleriyle anlaşılmıştı.³⁸

Öte yandan Bosna basınında Osmanlı İmparatorluğu’nda ilan edilen anayasanın kendilerini etkilediği şu sözlerle ifade edilir: “*Osmanlı İmparatorluğu’ndaki anayasanın ilan edilmesi bizi etkiledi. Bugün biz bütünleşen, çağdaş anayasayı istiyoruz. Ne yazık ki, Osmanlı İmparatorluğu ile aramızdaki fark anayasanın onları güçlendirip geliştirerek Avrupa devletlerinin vesayetinin üzerlerinde yarattığı yükü kaldırırken bizim topraklarımızda Müslümanları mahvetme yolunu açacak olmasıdır. Bizim için en iyisi kesinlikle bu anayasadan henüz bilgimizin olmaması...*”³⁹ Bununla birlikte 1908 Devrimi ve anayasasının bu şekilde değerlendirilmesini çok olağan karşılamak gerekir. Zira devrimden çok kısa bir süre Bosna-Hersek ilhak edilecektir.

35 Bošnjak, 30 Temmuz 1908.

36 Bošnjak, 4 Eylül 1908, Sayı:35.

37 Bošnjak, 30 Nisan 1909, Sayı:18.

38 Bošnjak, 4 Eylül 1908, Sayı: 35.

39 Bošnjak, 2 Ekim 1908, Sayı:39.

7.b. Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İlhakına Dair Bazı Değerlendirmeler

23 Temmuz 1908 devriminden birkaç ay sonra 5 Ekim 1908'de Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan tarafından ilhakı Bosna basınında da büyük bir yankı buldu. İlhakın gündeme gelmesiyle birlikte Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğuna, Katolikler Avusturya Macaristan'a, Sırp'lar ise Sırbistan'a yönelmişlerdi. Ancak Bosna-Hersek halkı bu konuya ilişkin bir karar vermiş değildi. Bu konuda kararı vermiş olanlar sözleşmeyi imzalayan hükümetler ama öncelikle Bosna-Hersek'in üzerinde bir egemen olarak hakkı bulunan Osman İmparatorluğu'ydü. Bu durum Bosna basınında Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece kendi gerçek toprak mülkiyetiyle ilgilendiği şeklinde yankılanır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse *"Bosna-Hersek halkını düşünmeye zamanlarının bile bulunmadığı, önde gelen siyasetçilerinin statükoyu korumayı ve bütün Avrupa ülkeleriyle barış istediklerini çok iyi biliyoruz biz. Bunun en belirgin göstergesi Şeyhülislam tarafından "menşur" sorununun çözülmesi. Türkiye böylece Bosna-Hersek Müslümanları ile dostluğundan daha çok Avusturya ile dostluğunu önemseydiğini gösterdi."*⁴⁰ şeklindeki sözlerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğunun önceliğinin Bosna-Hersek olmadığına dikkat çekilir.

Bunlarla birlikte dış siyasette Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte hareket etmek gerektiğini düşünmekteydiler. Bu itibarla ilhaka rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir süre daha kurtarıcı olarak görülmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim *"Osmanlı İmparatorluğu kendi iç meselelerine düzen getirirse Berlin Antlaşması'nın revize(yeniden ele alınacağından) edileceğinden şüphe yok. İşte o zaman bizim vatanımızın kaderinin çözülmesine sıra gelir. Bu zamana kadar bizim sakin olup Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olayların gelişmesini izlememiz gerekiyor. Osmanlı İmparatorluğu Bosna'yı geri almayı isterse, silahsız bir avuç Müslüman olarak bizlerden daha ziyade bunu yapmaya güçleri yetecektir. Bu nedenle bununla ilgili herhangi bir hareket tam çılgınlık ve kendini tehlikeye atmaktan başka bir şey olmaz. Bununla birlikte bizim kendi çabamızı kültürel ve iktisadi alanlara yönlendirmemiz gerekiyor. Kültürel ve iktisadi anlamda zayıf olduğumuzda Osmanlı İmparatorluğu'nun bize ihtiyacı olmayacaktır. İtiraf etmeliyiz ki en fazla mülkiyet bizde olduğu halde Bosna-Hersek'te kültür açısından en düşük seviyede olan toplum biziz. Uyanmazsak ve bütün kuvvetimizi kültürel ve iktisadi güçlenme yolunda kullanmazsak çöküşümüz kesindir."* şeklindeki sözlerle bu durum aleni bir şekilde dile getirilmektedir.⁴¹

23 Temmuz 1908 devriminden kısa bir süre sonra Bosna-Hersek'in ilhakı ve Bulgaristan'ın ilan-ı istiklali Osmanlı toplumunda adeta bir deprem etkisi yaratmış, dönemin basınına geniş bir şekilde yansımış ve ilhaka karşı bir

40 Bošnjak, 2 Ekim 1908, Sayı:39.

41 Bošnjak, 2 Ekim 1908, Sayı:39.

teпки olarak başlayan boykotaj kampanyası kısa sürede geniş bir halk tabakası tarafından benimsenmiştir. Osmanlı basınında Servet-i Fünun, Tanin, Volkan, Sabah gazeteleri başta olmak üzere çeşitli gazetelerde “Boykotaja devam”, “Millet senelerden beri beklediği sabah-ı salayı iclali böyle mi olacaktı?”, “Avusturya malı satanı böyle ederiz” başlık ve sözleriyle açılan harb-i iktisadiyenin mahiyeti halka aktarılarak bu konuda bir efkâr-ı umumiye oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti fiilen Bosna-Hersek’i geri alamayacağını bildiğinden Berlin Antlaşması’nın ilgili maddelerine dayanarak tazminat taleplerinde bulunmuş, Viyana ile İstanbul arasındaki kriz 6 Nisan 1909’da imzalanan Osmanlı-Avusturya protokolü ile çözüme bağlanabilmiştir.⁴²

Kuşkusuz bu durum Bosna basınında da mükerrer bir şekilde kaleme alınan makalelerle halka servis edilmiş ve aktarılmıştır. İlhak sonrası Osmanlı İmparatorluğu’nun yanı sıra Sırbistan ve Karadağ’ın da savaşa hazırlandığına dair haberler yayınlandığı gibi harb-i iktisadiyat yani boykot kampanyası ve yansımaları da ele alınmıştır. Bu konuda Osmanlı hariciyesinin sözlerine yer veren Boşnjak Gazetesi Boykot hareketinde İstanbul hükümetinden bir sorumluluk beklenemeyeceği gibi Avusturya mallarına karşı yapılmakta olan ajitasyonların etkisinde olan tüccara ya da halka bu konuda herhangi bir kamu otoritesince baskı yapılamayacağı ya da hesaba çekilemeyecekleri belirtilir. Ancak söz konusu boykot hareketinin Viyana ve İstanbul arasında yeni bir savaşa sebep olması konusunda en küçük bir şansın dahi bulunmadığı vurgulanmıştır. Zaten Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal’in konuyla ilgili girişimlerinin ardından iki ülke arasında bazı mali komisyonların kurulmuş olması sorunun barışçıl yollardan çözüleceğinin ilk işaretleri olarak görülmüştür.⁴³ Bütün bunlarla birlikte Balkanlar’da cereyan eden Bosna-Hersek krizi ile Bulgaristan’ın bağımsızlığı⁴⁴ devrim sonrası meşruiyetini sağlamlaştırma çabasında bulunan yeni rejimi bir kriz ortamıyla karşı karşıya getirmiş ve bu ortam 31 Mart Vakası’na yol açmıştır.

7.c. 31 Mart Vakası Neyi İfade Ediyor?

Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan tarafından ilhaki sonrasında direniş gösteren Bosna toplumu ve özellikle Müslüman Boşnaklar İstanbul ile ilişkilerini bir süre daha devam ettirmiş ancak Viyana ve İstanbul arasında imzalanan 6 Nisan 1909 protokolünden sonra bu tepkiler yerini yeni yönetimle kurulan bir diyalog zeminine bırakmıştır. Bosna halkı anılan süreçte kendi

42 Mehmet Yılmazata, “2. Meşrutiyet, Bosna-Hersek İlhak Krizi ve Osmanlı Matbuatı”, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, 2018, ss.24-41.

43 Benzer boykotaj hareketleri Yunanistan’ın Girit’i, İtalya’nın Trablusgarp’ı işgal ettikleri dönemlerde de gündeme gelecektir. *Boşnjak*, 27 Kasım 1908, Sayı: 47.

44 Anılan dönemde Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi de pek çok gösterilere sebep olmuştur. Nitekim Jön Türklere İngiliz, Fransız ve İtalyan büyükelçiliklerinin önünde yaklaşık üç bin kişiyle birlikte protestolar ve sokak eylemleri düzenlemişlerdir. *Boşnjak*, 2 Ocak 1908.

sosyal, iktisadi ve kültürel özerkliklerini muhafaza etmeye çalıştığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen sosyal ve siyasal dalgalanmaları takip etmeyi sürdürmüştür. Bu itibarla denilebilir ki, Bosna basınında atıfta bulunan önemli gelişmelerden birisi 31 Mart Vakası ve onun devrime matuf yansımaları olmuştur.

31 Mart Vakası ile ilgili Bosna basınına yansıyan haberlere bakıldığında öncelikle 23 Temmuz 1908 devriminden sonra bir karşı devrim hareketi şeklinde vukua gelen bu isyanın Jön Türkleri hedef alan bir İslami grup tarafından sahnelenmiş olduğuna dikkat çekilir.⁴⁵ Bu düzlemde isyan sırasında yapılan propagandalarda Jön Türklerin modernite adı altında Müslüman kadınların ifşa edilmesine zemin hazırlayan faaliyetlerde bulunmaları gibi örneklerden hareketle şeriat karşıtı olduklarına dair vurgunun ön planda olduğu ifade edilir. Nisan ayının 13'ünde İstanbul'da Hilmi Paşa hükümetinin yerine Anglofil Kamil Paşa ya da Tevfik Paşa'nın atanmasının talep edilmesinden de anlaşılacağı üzere bu olayın arkasında İngiltere'nin rolünün olabileceğinden şüphelenilmekte ve yakında her şeyin gün yüzüne çıkacağı düşünülmektedir. İstanbul sokaklarında pek çok Jön Türk ve taraftarlarına saldırıların meydana geldiği olaylar esnasında subaylar da dâhil olmak üzere yaklaşık iki yüz altmış kişinin öldürülmüş ve bazıları da hapsedilmiştir.⁴⁶ Öldürülenler arasında meclis başkanı zannedilen dönemin Adalet Bakanı ile Tanin Gazetesi'nin yazı işleri müdürü olarak kabul edilen Muhammed Arslan gibi isimler de bulunmakta idi.⁴⁷ Ancak birkaç gün geçmeden anayasanın sadık birer destekçisi olarak onu korumaya kararlı olan Jön Türkler III. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın komutasındaki birliklerle Selanik'ten yola çıkmışlar, İstanbul yakınlarındaki Çatalca'ya ölçülemez bir hızla ulaşmışlardı. Ayastefanos'ta bir araya gelen bazı milletvekilleriyle (San Stefano) bir süre ne yapacaklarını, bu isyanın ve ani düşüşlerinin sorumlusu olarak gördükleri II. Abdülhamid'e karşı ne tür tedbirler alacaklarını istişare etmişlerdi. Daha sonra İstanbul'a giren birlikler kışmaları kontrol altına almış, önemli noktaları işgal etmiş ve isyancıları tutuklayarak hapsedmişlerdir. Gazeteler Jön Türklerin şehre girdiklerini ve meseleyi barışçıl bir şekilde çözeceklerini düşündüklerini dile getirirlerken ortalık birdenbire II. Abdülhamid'in tahtan indirilerek yerine küçük kardeşi Sultan Mehmet Reşat'ı getirildiği yönündeki haberlerle çalkalanır. Halkın ve vatanlarının iyiliği için padişahlarını deviren Jön Türkler artık ülkenin tek efendileridir. Ayrıca her şeyden sorumlu olan padişahın kurbanı olan gericilerin aksine Jön Türklerin bu büyük zaferi onları daha da güçlendireceği muhakkaktır.⁴⁸

Bütün bunlarla birlikte Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Selanik birlikleriyle karşı devrim hareketini bastırarak iktidara gelen İttihat ve Terakki

45 *Sarajevski List*, 13 Nisan 1909.

46 *Bošnjak*, 30 Nisan 1908, Sayı: 18.

47 *Sarajevski List*, 14 Nisan 1909.

48 *Bošnjak*, 30 Nisan 1908, Sayı: 18.

bu durumu fırsata çevirerek gücünü siyasi rakiplerinden intikam almak için kötüye kullanmaktan çekinmemiştir. Nitekim Şehzade Sebahaddin sürgün edilmiş, tarihçi Murad Bey Rodos adasında tutuklanmış, Serbesti Gazetesi yazı illeri müdürü Mevlanzade ve Ali Kemal yargılanarak biri idama diğeri ise hapis cezasına mahkûm edilmişlerdir.⁴⁹

7.d. İttihat ve Terakki, Muhalefet ve Ordu İlişkisi

23 Temmuz 1908 devrimiyle iktidara gelen İTC'nin kısa bir süre sonra karşılaştığı Bosna-Hersek'in işgali ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı gibi olaylar Osmanlı basınında yazılıp çizilirken birdenbire Büyük vezir Kamil Paşa hükümetinin düştüğü ve Babalı'de kriz çıktığı duyurulmuştur. Bunda Kamil Paşa'nın İttihatçıların hükümet işlerine karışmalarına ve kendi adamlarını yerleştirme yönündeki isteklerine engel olması etkili olmuştu. Devlet yönetiminde eski dönemi andırır bir şekilde kendi ağırlığını koymak isteyen Kamil Paşa'nın İttihatçı sempatanı harbiye ve bahriye nazırlarını görevden alması, Avcı taburlarını başkentten uzaklaştırmak istemesi hesap vermek üzere meclise davet edilmesine neden olmuştu. Bošnjak Gazetesi'ne yansıyan bu olayın arka planında bahsi geçen bakanların mevcut sultanı tahttan indirerek yerine Sultan Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzeddin Paşa'yı tahta geçirme emelinde olduklarına dair bir duyurunun alınmış olmasının etkili olduğu belirtilir. Bu itibarla Kamil Paşa'nın meclise şahsen gelip hesap vermek yerine eylemlerini açıklayan belgeler sunan bir özür mektubu sunması meclisin onun hakkında sekize karşı yüz doksan sekiz oyla güvensizlik oyu vermesine sebep olmuştur. Meclisin verdiği bu ilk güvensizlik oyunun ardından parlamento başkanı Ahmed Rıza Bey ve diğer siyasilere arasında yapılan bir anlaşmaya uygun olarak Sultan yeni kabinenin oluşumunu tanımış ve kabineyi kurma görevini Vilayet-i Selase Umum Müfettişliği yapan ve Kamil Paşa kabinesinde Dâhiliye nazırı tayin edilen Hilmi Paşa'ya emanet etmiştir. Bošnjak Gazetesi'ne göre Jön Türklerin destekçisi olarak bilinen Hilmi Paşa'nın kabineyi kurması devrimden sonra İttihatçıların ikinci zaferlerini de kazandıkları anlamına gelmekteydi.⁵⁰ Zira 1908 devriminden sonra İTC yönetimi direk eline almayı tercih etmemiş bunun yerine mevcut iktidarı denetlemekle yetinmişti. Bu dönemde İTC örgütsel gücünü yarı askeri yapısından alıyordu. Sarajevski List Gazetesi'nin o dönemde işaret ettiği üzere Temmuz devriminden bu yana "... Tüm Türk yönetimi kılıcına yaslandı. Daha sonra anayasanın ve diğer tüm yeniliklerin ana ve tek hedefi haline geldi. Ne genç parlamento ne de önceki hükümet tüm ipleri eline almayı başardı; ordu yönlendirici ve rehberdi ve olmaya da devam ediyor. Türk subayların siyasete karışmaları istedikleri kadar engellenebilir, ancak ordu tüm Türk İmparatorluğu'nun siyasi yaşamında önemli bir faktör olmaya devam ediyor."⁵¹ 1909-1912 arasında iktidar partisi olarak tanınan

49 Vakaf, 16 Temmuz 1913.

50 Bošnjak, 9 Ocak 1909.

51 Sarajevski List, 9 Temmuz 1912.

ancak iktidara gelemeyen İTC Bülent Tanör'ün de işaret ettiği üzere "hükümet olamamış ama hem denetimi sıkılaştırmış hem de iktidara tırmanmaya başlamıştı." 31 Mart Vakası sonrasında İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş ve sıkıyönetim komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın varlığı onlara önemli bir hareket alanı sağlamıştı.⁵² "Mahmut Şevket Paşa'nın karşı devrimin üstesinden geldikten ve Abdülhamid'i Konstantinopolis'ten uzaklaştırdıktan sonraki pozisyonu, Harbiye Nazırı ve Generalissimus olarak iç yönetimin tüm iplerini elinde bulundurduğunu açıkça gösteriyor. Seçimlerin doğru zamanda yapılmasını sağlayan oydu, Jön Türk partisini büyüttü ve parlamentoda büyük çoğunluğu sağladı. Bu nedenle, ordu manastır garnizonuyla sınırlı olmayan, neredeyse tüm imparatorluğu kapsayan bir harekettir. Unutulmamalıdır ki liberal tandanstan (eğilim-düşünceden) gelen bu insanlar aynı zamanda Jön Türkler ve üst düzey askeri çevreler tarafından yönetiliyorlar. Mahmut Şevket Paşa, ordudaki hareketin ne kadar tatsız ve kadersel sonuçlara yol açabileceğini gördü; askeri disiplinin ihlalini onaylamadı. Hareketi zor kullanarak aşmak zordu, bu yüzden istifa etti."⁵³ Mahmut Şevket Paşa'nın istifasının ardından Mahmut Muhtar Paşa'ya Harbiye Nezareti teklif edildiğinde bunu reddetti. "İlk Şartı Jön Türklerin neredeyse muhalefetsiz geldiği parlamentoyu fesh etmek oldu. Bir zamanlar Jön Türklerin destekçiydi."⁵⁴

Anılan dönemde sıkıyönetimi bir siyasal manivela haline getiren, rakiplerini tasfiye ederek tek siyasal güç haline gelmek isteyen ve bunun için de muhalif gazetecilerin öldürülmesi gibi olaylara ismi karışan İTC başkent dışındaki en örgütlü ve büyük ölçüde komplocu yöntemlerle çalışan siyasal parti konumundaydı. İTC'nin baskıcı, komplocu, oldubittici, anti demokratik kapalı siyaseti muhalefetin kuvvet kazanmasına ve 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin kuruluşundan sadece yirmi gün sonra yapılan ara seçimleri bir oy farkla kazanmasına neden olmuştu. Muhalefetin bu şekilde güç kazanmasıyla parlamento üzerindeki etkinliğini yitirdiğini gören İTC Meclis-i Mebusan'ın feshini gerçekleştirmek üzere 35. Maddenin yeniden yürürlüğe konulması sağlamak istedi.⁵⁵ Nitekim anılan dönemde "muhalefet anayasayı değiştirme yönündeki bu çalışmaların İTC partisinin gücünü sağlamlaştırmaya yönelik olduğunu belirten bir bildiri yayınladı."⁵⁶ Bunun için Sadrazam Mehmet Sait Paşa üzerinden verilen bir anayasaya değişikliği önergesiyle bu değişiklik sağlanamayınca 18 Ocak 1912'de meclisin feshine gidildi.

Öte yandan Zeman Gazetesinin 1912 yılının Ocak ayında çıkan bir haberinde anayasanın çok genç olmasından hareketle Türkiye'deki en ilginç olaylardan birisinin seçim ajitasyonu olduğu dile getirilir. Ayrıca Jön Türklerin muhalefeti alt etmek için her şekilde çalıştığı hatta rüşvet alıp verme zaafına

52 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, YKY, İstanbul, 2014, ss.202-204.

53 *Sarajevski List*, 9 Temmuz 1912.

54 *Sarajevski List*, 25 Temmuz 1912.

55 Suat Zeyrek, "II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu-Siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bakış", *Studies Of The Ottoman Domani*, C.:4, Sayı:6, Şubat 2014, ss.39-64.

56 *Sarajevski List*, 2 Ocak 1911.

düşüldüğü ileri sürülür.⁵⁷ Hatta milletvekili Rıza Nur'un İkdâm Gazetesi'nde Jön Türklerin ve önceki hükümetin parlamento seçimlerinde yaptığı baskıyı kanıtlayan belgeleri açıkladığı eklenir.⁵⁸ Bu doğrultuda Jön Türk kabinesinin önde gelen liderlerinden Said kabinesinin eski Maliye Bakanı Cavit Bey'in "Nova Slobodna Presa" muhabinine yaptığı açıklamalara yer verilmesi de önemlidir. Nitekim buna göre "yeni kabinenin yaptığı büyük hataların Jön Türklere yardımcı olmaktan başka işe yaramadığını" söyleyen Cavid Bey'e Jön Türk komitesinin amacına ulaşmak için hangi yolları kullanacakları şeklinde bir soru yöneltildiğinde kendisi "Elimizdeki yasal araçları yeterli ölçüde kullanacağız. Devrimcilerin kullandığı yöntemleri kullanmak için hiçbir nedenimiz yok. Yeterince güçlüyüz ve İttihat ve Terakki'nin öldüğünü düşünerek sevinenler yakında hala hayat dolu olduğuna ikna olacaklar" şeklindeki sözleriyle konuya açıklık getirmiştir.⁵⁹ Hiç şüphe yok ki Osmanlı İmparatorluğu önemli olayların eşiğindedir. Hükümetin emirlerine uymak istemeyen Jön Türkler yeni hükümete karşı açık bir mücadele başlatmıştı. Zira çoğunluğa sahip oldukları kabinenin tasfiye kararını tanımıyorlar ve bunu eylemleriyle de gösteriyorlardı. Hatta İttihat ve Terakki'nin Selanik'te kendi kabinesini oluşturma niyetinde olduğu yönde haberler gelince hükümetin Selanik'i kuşatma altına aldığı ileri sürülmektedir. Bahsi geçen günlerde Cavit Bey'in Daily Chronicle muhabinine "meclisin dağılmasının ülkeyi iki düşman kampına böldüğünü ancak ortaya çıkan mücadelede Jön Türklerin kazanacağını" umduğunu söylediği iddia edilir.⁶⁰ Ancak Cavid Bey'in söylediklerinin aksine Jön Türklerin İstanbul'daki hamalları silahlandırdığı ve onları isyan çıkarmaya teşvik ettiklerine dair haberler yayılmıştır.⁶¹ Yeni seçimler sonucunda muhalefetin altı sandalyesine karşı 264 mebusunu parlamentoya sokan İTC'nin tüm bu tasarrufları bahsi geçen seçimlerin sopalı seçimler şeklinde anılmasına sebep olmuştu. Ancak İTC istediği anayasa değişikliğini gerçekleştirmekten imtina etmemiştir.⁶²

Bahsi geçen süreçte Arnavutlar Balkanlarda isyan etmiş, Mısır ve Suriye'de bulunan Arap toplulukları arasında da kıpırdanmalar baş göstermişti. Bu durum Sarajevski List Gazetesi'nde "Araplar, büyük işkence ve baskıcı koşulların altında Abdülhamid'in hâkimiyetine maruz kaldılar ve Jön Türkler, 1908 devriminden sonra hükümete geldiklerinde, Araplar tarafından coşkuyla karşılandılar. Sadece Avrupa kültürünün olduğu Beyrut'ta değil, tüm Suriye ve Filistin'in her yerinde, hatta Arap ulusal hareketinin filizlendiği Şam'da bile büyük bir coşku vardı. Tüm gazeteler Jön Türklere yakındı ve Suriyeli milletekileri Jön Türkler olarak meclise girdiler. Bütün bu nedenlerle genel olarak kurtuluş saatinin geldiği düşünülüyordu. Ancak Suriyeliler, Jön Türklere verilen tüm umutların yıkılacağını kolayca gördüler. Böylece Müslüman-

57 Zeman, 2 Ocak 1912.

58 Zeman, 2 Ocak 1912.

59 Zeman, 2 Ocak 1912.

60 Zeman, 10 Ağustos 1912.

61 Zeman, 13 Ağustos 1912.

62 Tanör, a.g.e., ss.202-204.

milliyetçi-Arap kulüpleri oluşmaya başladı. Jön Türklerin bu vilayetlerin düzenini hiç umursamadıkları ve doğal olarak bu toplulukların yabancılaşılmaya başladıkları görülüyordu. Ancak Jön Türklere yönelik nefret en çok muhalefetin tamamen düşüşüyle sonuçlanan son seçimlerde patlak verdi. Bunun nedeni, Jön Türklerin, yasal olmamasına rağmen, sadece iktidarı ele geçirmek için mümkün olan tüm araçları kullanmalarındır. Bu sağlıksız politika şimdi onlardan intikam alıyor"⁶³ şeklindeki sözlerle yansımaları bulunmuştu. Keza Arnavut isyanları sırasında "Çeşitli taktiksel hatalarla halkın nezdinde kaybettikleri itibarlarını yeniden kazanmaya çalışan Jön Türkler artık barışçıl bir şekilde yeni seçimlere girmeye ve kendilerini güçlü bir muhalefet olarak parlamentoda göstermeye meylediyorlar" idi.

İstanbul'daki bu huzursuz ortamı Trablusgarp Savaşı ve vukua gelen Rumeli ayaklanmaları daha da tırmandırmış ve bütün bunlar İTC'nin baş dayanağı olan ordunun içinde bile Halaskar Zabitan grubu adında bir muhalefet hareketinin baş göstermesine neden olmuştu. Ordunun siyasetten uzaklaştırılmasını ve hükümetin çekilmesini isteyen Halaskar Zabitan grubunun bu girişimleri sonuç vermiş ve hükümet güvenoyu almasına rağmen çekilmek zorunda kalmıştı. "Jön Türkler iktidara geldikleri aynı aletle devrilmişti: ordu." ⁶⁴ Sarjevski List Gazetesi'nde bu durumun dönemin basınında Roma döneminde ordunun iktidara müdahale eden Pretoryenlerin⁶⁵ eylemiyle özdeşleştirilerek aktarılması eleştirilir: "Birçok gazete, bugünkü eylemi ve Türk ordusunun hükümet üzerindeki etkisini, Roma imparatorlarının sarayındaki Pretorians'ın eylemiyle karşılaştırdı. Bir kısmı bunu yine dış müdahale ve ordudaki hükümete karşı memnuniyetsizlikle ilgili olarak gündeme getirdi. Bir kısmı bu gelişme için Arnavut ayaklanmasını suçladı. Bir kısmı bu gelişmede komitenin kötü güç kullanmasını gösterdi. Bunların gerçek olduğunu ve ilk sebepleri takdir etmiyorum. İşte nedeni: Pretorianizm ve Osmanlı Askeri Birliği'nin tek bir ortak yanı yoktur Bunun dışında her şeyde ve özellikle ahlaki açıdan farklılık gösterirler. Pretorians, imparatorları çok düşük ve yararsız bir nedenle devirdi: para ve hirs için... Onlar sadece üniformalı haydutlardı. Osmanlı askeri birliğinin üyeleri böyle bir resimden çok uzak! Bunlar, bencillikten uzak saf bir ideal tarafından yönlendirilen çıplak vatanseverlerdir.

Ordunun Osmanlı Devleti'nde ana siyasi faktör olarak görünmesi, dış veya iç savaşın suçu veya çeşitli Jön Türk bakanlarının hataları değil, tüm komitenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hatasıdır. İTC bir tek ama ölümcül bir hata yaptı: orduyu siyasete taşımak. Doğal olarak, komite bu manevrayı dört yıl boyunca iktidarı ele geçirmek için kullandı. Şimdi bu manevra onun boynunu ezdi. Daha sonra Jön Türkler bu durumun tehlikesini gördü. Mahmut Şevket Paşa istifa etmeden kısa bir süre önce parlamentoda

63 Sarajevski List, 1Ağustos 1912.

64 Sarajevski List, 27 Temmuz 1912.

65 Bilindiği üzere Roma'da protoryen denilen ve imparatoru koruyan yüksek rütbeli muhafızlar merkezi otoritenin içinde bulunduğu zaafardan yararlanarak imparatoru devirip yenilerini atayacak kadar iktidarda söz sahibi olmuşlardı. Günümüzde protoryenlerin bu eyleminden hareketle üretilen protoryenizm kavramı ordunun siyasi sistemi kontrol edebilecek bir konuma erişmiş olmasını ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

askerlerin siyasete karışmasını yasaklayan bir yasa tasarısı sundu. Ama çok zor! Savaş Bakanı, bu tasarrufa ilişkin tasarısını meclisten geçirip ona yasal güç veremeden çekildi. Bu geç adımla ordunun müdahalesini hızlandırmaktan başka bir şey başaramadı. Ve kabine düştü. Kabinenin ileri gelenleri de düştü: Cavit, Talat ve Hacı Adil. Avrupa gözlerini Konstantinopolis'e çok çevirdi. Orada tüm devlet ve halklar için faydalı bir ders çıkarılacak gelişmeler yaşanıyor."⁶⁶

Yeni hükümeti kuran Meclis-i Ayan Reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın liderliğindeki büyük kabine Hürriyet ve İtilafçılar ve diğer muhaliflerin istekleri doğrultusunda şaibeli seçimler sonucu oluşmuş olan meclisin dağıtılması yoluna gittiler. 4 Ağustos 1912'de meclisin feshedilmesiyle hükümetten ayağı kesilen İTC büyük bir darbe almıştı. Ancak anılan süreçte patlak veren Balkan Savaşları'nın ilk evresinin yenilgiyle sonuçlanması Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin çekilerek yerine Kamil Paşa kabinesinin kurulmasına neden oldu. Fakat bozgun ortamının yarattığı havadan yararlanmak isteyen İTC Talat ve Enver Beylerin düzenledikleri Babıali Baskını ile 23 Ocak 1913'te Kamil Paşa hükümeti istifa ettirilerek önce Mahmut Şevket Paşa hükümeti, onun bir suikasta kurban gitmesi üzerine de Prens Sait Halim Paşa kabinesi kuruldu. Enver Bey'in Yakup Cemil, Sapancalı Hakkı, İzmitli Mümtaz gibi komitacılarla gerçekleştirdiği bu darbe Büyük Kabine'nin sonunu getirirken ordunun siyasete karışmasının geldiği noktayı gözler önüne sermiştir. Bu durum Bosna basınında "Jön Türkler yeniden hükümette... Dün telgrafların bize bildirdiği gibi Türkiye'de bir geri dönüş yaşandı: Jön Türkler önceki hükümeti devirdi ve dümeni ele geçirdiler. Jön Türk hükümeti bugün bir gerçekliktir." şeklinde yankı bulmuştur.⁶⁷ 1913 yılı bu anlamda çok partili meşrutiyet içinde kendine yer aramaktansa tek parti olmayı tercih eden İTC'nin denetleme iktidarından tam iktidara geçiş yaptığı bir dönüm noktası oldu. Bununla birlikte İTC yarı gizli bir baskı ve terör komitesi ruhuyla hareket etmekten vazgeçmedi.⁶⁸ Nitekim Sarajevski List Gazetesi daha 10 Haziran 1910'da " "Sada-yı Millet" gazetesinin genel yayın yönetmeni Ahmed Samim, geceleyin İstanbul'da eve giderken tabancayla öldürüldü, yoldan geçen biri hafif yaralandı. Katil kaçtı. Sada-i Millet, bir süredir hükümeti ve Jön Türk Partisi'ni sert bir şekilde eleştiren muhalif bir gazete." sözleriyle vermiş olduğu haberle bu durumun ilk sinyallerini vermişti. Zira muhalefetin gücünü kırmak isteyen İTC tedhiş yöntemlerine başvurmakta beis görmüyordu.

Özetle Osmanlı İmparatorluğu'nda şiddetlenen partizanlığın yarattığı tansiyon endişe uyandırıcı bir mahiyetteydi. Bu durum Zeman Gazetesi'nde "İtalyanların Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir miktar toprak koparmak üzere Trablusgarp'a saldırdığı, Karadağ'da ve Arnavutluk'ta birtakım isyanların patlak verdiği bu günlerde İstanbul'daki partizanların sırf kişisel hırslarını tatmin etmek için

66 Sarajevski List, 27 Temmuz 1912.

67 Sarajevski List, 25 Ocak 1912.

68 Begüm Burak, "Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", *History Studies*, Sayı:3/12011, ss. 45-67; Tanör, a.g.e., ss.202-204.

savaşıyorlar. Onların bu parti mücadelesi vatana ihanetten başka bir şey değildir. Zira herkesin ortak düşmana karşı durmak yerine kendi aralarında kanlı bıçaklı olmaları ellerini zevkle ovuşturarak düşmana isteyerek veya istemeyerek yardım etmektedirler. Türkler yakın komşularının ve diğer ülkelerin yakın tarihlerine baksınlar, herkesin farkına varması gereken bir gerçeği görecekler, o da; vatan tehlikede olduğunda, başlarının üzerinde toprak parçalandığında herkes küçük partizanlığı bırakır; sonra ağır ve büyük hakaretler unutulur, nefret bir kenara bırakılır. Türkiye’de ise tam tersi... İslam devletinin geleceğinden ciddi bir şekilde korkmaktayız.”⁶⁹ şeklindeki ifadelerle yansımaları bulmuştur.

7.e. Trablusgarp Savaşı

Zeman Gazetesi’nde İtalya’nın Trablusgarp’ı işgali karşısında Jön Türklerin büyük bir kızgınlık içinde oldukları, Fransız devriminde olduğu gibi tüm gücü kendi ellerine almaya karar verdikleri, Halkın İyiliği Komitesi adında bir yapılanmaya gittikleri ve hükümetin düşmesi halinde bu komitenin parlamentoyu feshederek yeni yasaya göre yeni seçimler düzenleyecekleri belirtilir.⁷⁰ Hükümet krizi esnasında İtalyanların Çanakkale boğazında donanmalarıyla eylemde bulunmalarının arka planında ise Jön Türklerin Trablusgarp’a malzeme göndermelerini engelleme isteğinin yanı sıra onları sindirme ihtiyacının yer aldığı ancak bu eylemin Jön Türkleri korkutmaktan ziyade şiddetli eleştirilere neden olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹

Öte yandan İtalya’nın yaptığı saldırıyla Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya ve Avusturya arasındaki ilişkilerin yara aldığı ifade edilir. Ayrıca İtalya’nın Türkiye’ye ultimatom vermesiyle Alman kamuoyunun alarma geçtiği, Frankfurter Zeitung gibi saygın gazetelerde İtalyanların bu tasarruflarının çok sert ve aşağılayıcı bir şekilde eleştirildiği kaydedilir. Ancak Avusturya basınının İtalya’yı desteklediği de eklenir. Anılan dönemde “Osmanlı İmparatorluğu’nu kıyametten kurtaran ve korkunç Abdülhamid’in despotizminden kurtulmayı muhteşem bir şekilde başaran Avrupa’nın modern eğitilmiş çocukları” olarak resmedilen Jön Türklerin devletin itibarını kurtarmak için teyakkuza geçtiği zikredilir. Ayrıca yurtseverlikleri ve kahramanlıkları ile ön plana çıkartılan Jön Türklerin İtalyan ticaret gemilerini ele geçirdiği, İtalyan mallarına büyük gümrük tarifeleri uyguladığı, imparatorlukta yaşayan İtalyanlardan vergi ödemelerini talep ettiği, İtalyan gazetecilerin sınır dışı edildiği ya da onlara büyük para cezaları uygulandığı dile getirilir. Bu bağlamda postaneleri, okulları ve hastaneleriyle İtalyan olan her şeye karşı güçlü bir boykot uygulandığı öne sürülür.⁷²

69 Zeman, 10 Ağustos 1912.

70 Zeman, 14 Ekim 1911.

71 Sarajeovski List, 22 Nisan 1912.

72 Zeman, 19 Ekim 1911.

İttihatçılar Trablusgarp'ın işgali karşısında tepkilerini bu şekilde sergilemekten çekinmezken Hüseyin Cahit'in Berlin'de yerel basına verdiği bir röportajda Osmanlı hükümetinin Trablusgarp üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini, sadece ekonomik tavizler verebileceğini ve konuyu görüşmek üzere düzenlenecek konferansa egemenlik konusunun tartışma dışında tutulması şartıyla mümkün olabileceğini dile getirmesi oldukça ilginçtir. Hüseyin Cahit ayrıca savaşın Türk-Alman ilişkilerine çok zarar verdiğini, Almanların Jön Türklerin en yakın dostu olduğunu ancak aralarındaki sevginin platonik olduğunu anlamış bulduklarını ifade eder. Hüseyin Cahit Avusturya Macaristan'ı ima ederek Almanya'nın bir müttefikinin birkaç yıl önce Bosna-Hersek'i Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden aldığını ve Babıali'nin Almanya'nın on müttefiki olmadığı için sevindiğini dile getirir. Dahası Trablusgarp Savaşı'ndan önce İtalya'yı kıskırtmamak için Osmanlı İmparatorluğu'na Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa'yı İstanbul'a geri çağırmasının yanı sıra ordudaki askerlerin sayısını azaltmalarını tavsiye ettiklerini, Türkiye'nin bu istekleri yerine getirmesiyle birlikte savaş çıktığında Trablusgarp'ın valisiz ve ordusuz kaldığını sözlerine ekler.⁷³

Bütün bunlarla birlikte anılan dönemde hükümetin düşmesi Zeman Gazetesi'nde şu sözlerle karşılık bulur: *"Osmanlı İmparatorluğu bugün evlatlarının uyumlu ve ciddi çalışmalarına her zamankinden daha çok ihtiyacı var. Anavatan bir süper güçle savaş halindeyken düşmanı püskürtmek için her türlü fedakârlıkların sergilenmesi gerekirken bugün Osmanlı parlamentosunda bu tartışmaların nasıl olabildiğini merak ediyoruz?"* İtalya ile savaş halindeyken Babıali'nin bir hükümet kriziyle boğuşmasını eleştiren aynı gazete *"Biz Bosnalı Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğu ile aramızdaki geleneksel ve dinsel bağlara bağlıyız. İmparatorluğun içerde istikrar bulması ve tüm gücünü dış düşmanlarına çevirebilmesini samimi bir şekilde istiyoruz. Bunun için de önde gelen Osmanlı siyasetçilerinin demir eline ihtiyaç var. Ancak imparatorluğun bir bölümünde kan dökülürken partizanların kaoga etmesine dair kötü işaretler var."*⁷⁴

7.f. Balkan Savaşları

II. Meşrutiyet devriminden birkaç ay gibi kısa bir süre sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, bunu Girit'in Yunanlılar tarafından ilhakı ve Arnavutların isyanı takip etmişti. Zira Batılı devletlerin kamplaşmalara doğru doğru gittiği 19.yüzyıl dünyasında olup bitenlerden Balkan coğrafyası da etkilenmekteydi. Bu durumu Daily Mail Gazetesi'nden aktaran Sarajevski List'e göre *"Türk-Romanya sözleşmesinin ilk sonucunun Balkanlar'daki diğer ülkelerin Rusya'ya yakınlaşması olacağı yazılıyor. Almanya'nın etkisi siyasi ve ekonomik olarak gittikçe artacağından, bu sözleşme nihayetinde Türkiye'nin aleyhine olacaktır."* Ayrıca

73 Sarajevski List, 18 Haziran 1912.

74 Zeman, 23 Ocak 1912.

Jön Türklerin bahsi geçen kamplaşmalarda tarafgir olmasının ona yarardan çok zarar getireceği “*Jön Türkler, Üçlü İttifak devletleri ile diğer büyük güçler arasında katı bir tarafsızlığa sahip olan Abdülhamid’in politikalarına bağlı olsalardı çok daha iyi yapabilirlerdi.*” şeklindeki sözlerle açıklanmıştır.⁷⁵

II. Meşrutiyet devrimini başlangıçta coşkuyla karşılayan Balkan ulusları, İTC’nin 31 Mart Vakası sonrasında tam iktidar olma yolunda attığı adımlarla muhalif unsurları baskı altında tutacak eylemlere başvurması karşısında devrime ve Jön Türklerle verdikleri desteği geri çekmeye başladılar. Örneğin 1912 Ocak ayında oluşturulan yeni kabinede Rumlardan Aristides Paşa tarım bakanlığını devralmıştı. Müslimanska Sloga Gazetesi’ne göre “*Jön Türkler, Aristides Paşa üzerinden Yunanlıları kazanmaya çalışıyor ve onların kabineye katılacağını umuyordu. Ancak Rumların tutumu olumsuz. Aristides’in kendilerinden olmadığını ve Tarım Bakanlığı gibi ikincil bir türden oluşan böyle bir portföyle tatmin olamayacaklarını söylüyorlar. Jön Türkler Yunanlılara daha sonra Adalet Bakanlığı’nı kendilerine bırakacaklarını ve mümkünse dileklerini yerine getireceklerini söz etmişlerdi.*”⁷⁶ Ancak 1912 Ocak ayında İTC ve muhalifleri arasındaki gerginlikten Balkan ulusları da etkilenmişti. Zeman Gazetesi’ne göre muhalefet parlamentoda yeni büyüyen kanatlarını kaybederken Jön Türklerin muhalefeti alt etmek için çalışmalarını türlü yöntemlerle sürdürdüğü bu süreçte ilginç olaylar yaşanmaktaydı. Nitekim Bulgar eski milletvekili sosyalist Vlahov’un Yunan milletvekili Honeos Voden’i ziyareti esnasında istasyona ellerinde kova ile gelen 30-40 kişilik bir grup her iki milletvekilini selamlayarak tehditler savurmuşlardı. Polisten ve yetkililerden kendilerini korumalarını isteyen milletvekilleri bir memur aracılığıyla kasabaya girerlerse hayatlarının garanti edilemeyeceğinin bildirilmesi üzerine ilk trenle hemen Selanik’e dönmek zorunda kalmışlardı. Tevgjeli’ye gittiklerinde kasabaya girmelerine izin verildiği için şanslı olsalar da konferans düzenlemelerine izin verilmemişti. Aynı gün Selanik’e dönmüşler. Hemen ardından Üsküp’e giden Vlahov burada da “*Seni istemiyoruz, hayattan hoşlanıyorsan geri dön!*” şeklinde protestolara maruz kalmıştı. Vlahov arabadan inip “*neden beni istemiyorsunuz ve sonuçta size kim sorar?*” şeklinde soru sorduğunda “*Seni istemiyoruz, sen muhalefet milletekilisin.*” şeklinde bir cevap almıştı. Bütün bu gelişmelere rağmen Vlahov’un, bir sosyalist olarak Selanik’te Bulgarların ve Yahudilerin yardımıyla kesinlikle başarılı olacağı beklenmektedir.⁷⁷ Bu örneğin de gösterdiği üzere anılan dönemde İTC’nin muhalefet üzerinde uyguladığı baskılar Balkan toplulukları arasında da hoş karşılanmıyordu.

Öte yandan 1912 yılında gerçekleşen seçim çalışmaları esnasında Yunanlılar ve Bulgarların İTC’yi kesinlikle engellemeye çalıştıkları bilinmektedir. Zira Jön Türklerin programlarına devam edip topluma nüfuz etmeleri halinde kendi ideallerinin başarılı olmayacaklarını öngörmekteydiler. Bu dönemde

75 *Sarajevski List*, 24 Ekim 1910.

76 *Müslimanska Sloga*, 5 Ocak 1912.

77 *Zeman* 2 Ocak 1912.

Yunanlılar ve Bulgarlar Konstantinopolis'e değil, açıkça Sofya ve Atina'ya bakmaktaydılar. Nitekim Zeman Gazetesi'nde Yunanlıların ve Bulgarların ideallerine ulaşabilmek üzere Mustafa Asım efendi, Sabri efendi, Hasan efendi gibi birçok kişiyi kazanarak kendi programları için çalışmak üzere kullandıkları ve imparatorluğun hayatta kalmasını sağlayan temellerini baltalamalarına yardım ettikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte iyi örgütlenmiş İttihat ve Terakki Cemiyeti komiteleri aracılığıyla gizlice çalışarak Bulgar ve Rumlardan oluşan grupların söz konusu faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır.⁷⁸

Yunanlılar ile Bulgarlar arasındaki olası bir ittifakı haberdar eden Sarajevski List, Atina'da yayınlanan Greek News adlı Yunan gazetesindeki "Yunan-Bulgar Yakınlaşması" başlıklı bir makaleden aktarımda bulunurken her iki Balkan topluluğu arasında bir ittifak yapılması halinde Jön Türklerden almak istedikleri tavizleri çok daha kolay bir şekilde elde edebileceklerine dikkat çekmiştir. Ayrıca Jön Türklerin Rumeli vilayetinde yapmakta oldukları reformlar konusunda güven vermedikleri ve Balkan topluluklarının da yapılan reformların ciddiyetine güvenmediklerine işaret edilmiştir. Ancak Balkan ulusları arasında bir ittifak vukua gelirse Jön Türlerin sadece Rumeli vilayetinde değil Tüm Avrupa Türkiye'sinde reformları gerçekleştirmek zorunda kalacaklarının altı çizilmiştir.⁷⁹

Kuşkusuz II. Meşrutiyet döneminde Balkanlarda oluşan kriz ortamının önemli parçalarından birisini Arnavutluk isyanı oluşturuyordu. Sarajevski List'e göre "Arnavutların isyanı Jön Türk rejimine karşı halkın hoşnutsuzluğunu dolaylı yoldan bile olsa etkilemişti. Jön Türklerin Arnavutların isteklerine karşılık vererek büyük bir siyasi taktik hata yaptıkları bilinen bir gerçektir. Jön Türkler eylemleriyle en sadık insanları isyan etmeye zorladılar. Arnavutlar formüle ettikleri taleplerini Türk hükümetine teslim ettiler. Söz konusu talepler tamamen Arnavutluk'un iç meselelerini ilgilendiren nitelikte olduğu için müzakerelerde dikkate alınması gerekir." Ayrıca "Türk-Karadağ anlaşmazlığının, tehlikeli bir Balkan bombasını kolayca ateşleyebilecek bir fitil olduğu kabul edilmelidir. Hem Türkiye hem de Karadağ, olası bir silahlı çatışmanın yol açabileceği küresel zorlukları gördüler, bu yüzden ikisi de çok hoşgörülü davrandılar, böylece çatışma barışçıl bir şekilde çözüldü."⁸⁰

Bununla birlikte ne yarımada halklarının ittihadı ne de 7 Ekim 1912'de İstanbul'un Avrupa-i Osmanî'deki topraklarını büyük ölçüde kaybedeceği Balkan savaşlarının patlak vermesi engellenebilmişti. Osmanlıların beş cephede birden muharebe ettiği Balkan savaşları denizlerdeki operasyonlarla da kendisinden söz ettirmişti. Nitekim Sarajevski List'e göre "14 Aralık'ta birkaç muharip, Çanakkale Boğazi'nin girişinde bulunan Seddül-Bahr Kalesi'ni bombaladı. 16 Aralık'ta Yunan ve Türk donanmaları arasında, ikincisinin çekildiği bir deniz savaşı vardı. 15 Aralık gecesi Türk kruvazörü "Hamidiye" gizlice Syr'a girdi ve burada Yunan

78 Zeman, 14 Mart 1912

79 Sarajevski List, 4 Nisan 1912.

80 Sarajevski List, 1 Ağustos 1912.

yardımcı kruvazörü Makedonya'yı yok etti. 18 Ocak'ta Çanakkale Boğazı önünde Türk donanmasının tekrar çekildiği bir deniz savaşı oldu. Burada Türk kruvazörü Hamidiye'nin hafızalarda hala taze olan eyleminden bahsetmekte fayda var. Kruvazör Selanik'ten Sırp çeteleri ve cephane taşıyan çok sayıda Yunan nakliye gemisine saldırdı, bu yüzden bu vapurlardan dördüne ağır, üçüne de hafif hasarlar verdi."⁸¹ Bahsi geçen süreçte barış görüşmeleri başlamış ancak Enver Bey önderliğindeki Jön Türklerin 23 Ocak'ta Babiali Baskını'yla eski hükümeti devirmesi "barış görüşmelerinin askıya alınmasına" neden olmuştu. "Ateşkes 30 Ocak'ta iptal edildi ve 3 Şubat'ta saat 19:00'da sona erdi. Ateşkes sonrası savaşın gidişatı, mevzilerdeki veya kaleler etrafındaki muharebe karakterine sahipti."⁸²

Anılan süreçte Balkan Harbi'nde önemli bir tarihi figür olarak Mustafa Kemal'den de söz etmek gerekir. Daha Harbiye yıllarında okurken Jön Türklerin destekçisi olduğu için Şam'a sürgün edilen, daha sonra gizlice gittiği Selanik'te cemiyetin faaliyetleri konusunda daha derin bilgiler edinen, bir süre Sina'da kaldıktan sonra Selanik'teki III. Ordu Komutanlığına nakledilen, 23 Temmuz 1908 devriminin başarıya ulaşmasının ardından cemiyetin kongresine katıldığında komitacılıktan vazgeçilerek tüm yetkinin anayasanın uygulayıcılarına geçmesi gerektiğini iddia eden Mustafa Kemal, Enver Paşa ile aralarında geçen sürtüşme nedeniyle yeniden Trablusgarp'a geçmişti. Bundan sonra 1909 Nisan'ın vuku bulan 31 Mart Vakası'nı bastıran Hareket ordusunda Mahmut Şevket Paşa ile birlikte hareket ederek karşı devrim hareketini bastıran askeri birlikler arasında faaliyetleriyle öne çıkan Mustafa Kemal 1910 yılında ilk kez yurt dışına çıkarak gittiği Fransa'da askeri tatbikatlara katılmış, 1911 yılında ise Trablusgarp Savaşı'na alay komutanı olarak iştirak etmişti. 1912 yılının sonlarına doğru Trablusgarp'tayken Balkan Savaşlarının başlaması onun hemen vatanına dönmesine sebep olmuştu. "Ama geç gelmiş. Balkan orduları zaten Çatalca'daydı. Ancak Bulgarlar Sırlara saldırdığında, Mustafa Kemal ve diğer subaylar hızla bir ordu kurmuşlar, Bulgarları Çatalca'dan sürmüşler ve Doğu Trakya'yı geri almışlardı."⁸³ Kuşkusuz bütün bunlar önemli toprak kayıplarının telafisine yetmemiş ve Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllar boyunca hükmettiği Balkan yarımadasından tard edilmenin yarattığı travmayla I. Dünya Savaşı'na doğru sürüklenmiştir.

81 Sarajevski List, 19 Mart 1913.

82 Sarajevski List, 19 Mart 1913.

83 Novi Behar, 15 Ağustos 1938.

7.g. I. Dünya Savaşı'na Doğru Gidilen Süreçte Seçimler ve Sonuçlarına Dair Bir Değerlendirme

1914 yılı genel seçimlerinde İTC partisinin adaylarının her anlamda kazanmakta olduğunu duyuran Vakıf Gazetesi halkın oylarını Jön Türklere vererek devletin kaderini elleriyle onlara emanet ederek onların doğruluklarına ve iyi niyetlerine tam bir güven duyduklarını gösterdiklerini belirtir. Aynı gazetede “*Ama bu parti halkın güvenini hak ediyor mu?*” sorusu sorulduktan sonra verilen cevap anılan dönemde Bosna-Hersek basınında Jön Türklere yönelik bakış açısını kısmen de olsa yansıtması açısından ilginçtir. Buna göre “*Bugünün ve geçmişin koşulları nesnel ve tarafsız bir şekilde değerlendirilirse bunu hak ettiği söylenilebilir. Kabul edilmelidir ki, arkasında kamuoyunda kendisine kalıcı ve reddedilemez bir itibar sağlayacak büyük bir başarıya sahip değildir, ancak bunda iç ve dış koşulların etkili olduğunu unutmamak gerekir. Vatanseverlik duyguları, çeviklikleri, aksiyonları inkâr edilemez ancak iç ve dış dinamikler Jön Türklerin istediği gibi bir yenilenmeye engel olursa büyük bir başarının garanti edilmesi olası değildir.*”

Çok dilli, çok dinli ve çok etnisiteli bir toplumda istek ve özlemlerin bu kadar bölündüğü bir ülkede neler yapılabilir. Halk destek sunmuyorsa, aşırı muhafazakâr, eğitimsiz ve reforma ihtiyaç duymuyorsa, en gerekli reformları bile yapmak kolay değildir. Dış düşmanlar da bu reformların önünde engelse büyük işler başarmak daha da zorlaşır.

Ancak tüm bu zorluklara rağmen Jön Türk Partisi inkâr edilemeyecek ve halkın kendisini tam bir güvenle kabul ettiği başarılar elde etmiştir. Halk bu partinin kendisini en kritik zamanlarda savaş alanına attığı ve çöküşün eşiğinde olan devleti durduracak iradeyi gösterdiğini unutmamıştır. Ayrıca bu parti eski zalim rejimi devirmiştir ve bu sadece onun başardığı bir sonuçtur. Bununla da yetinmemiş eski rejimin yerine yeni ve güçlü bir bina inşa etmeye, devleti her alanda yenilmeye, her alanda kapsamlı reformlar yapmaya ve Osmanlı İmparatorluğu'na eski itibarını ve gücünü vermeye çalışmıştır. Başarısızlıkları ise partiden değil içinde bulunulan talihsiz koşullardan kaynaklanmaktadır. İnsanlar bütün bunları biliyor ve ona güveniyorlar. Kaderlerini ona teslim ettiler çünkü yalnız onun bir şeyler yaratabileceğine, halkın kardeşliği ve onurunu koruyabileceğine ve devletin geleceğini güvence altına alabileceğine inanmaktadır.”⁸⁴

Hiç şüphesiz Jön Türklerin Osmanlı yönetiminde söz sahibi olmaya başladıkları dönemlerden itibaren anayasalı parlamenter bir sisteme geçilmesi ve çok partili siyasal yaşamın öncü tecrübelerinin yaşanması gibi deneyimler başta olmak üzere önemli kazanımlar elde edilmiştir. Aynı yıllar Türk milliyetçiliğinin ve milli iktisat teorilerinin gündeme geldiği bir süreci de ifade eder. Nitekim “Türk” kelimesinin genellikle Müslümanlara atıfta bulunmak üzere ve bazen de aşağılayıcı bir içerikte kullanılması söz konusu iken özellikle Balkan devletlerinin 1913 yılındaki başarısından sonra Osmanlı

84 Vakıf, 4 Mart 1914.

millet sistemi içindeki farklı aidiyetlerden toplulukların birlikteliklerinin pratikte bir anlamı kalmadığı anlaşıldığından merkezi Anadolu olmak üzere Rus boyunduruğundaki Türk aşiretlerinin özgürleşmesi de dâhil olmak üzere Türk milli idealine bağlı tek bir devlet anlayışına doğru evrilmişlerdir. Pantürkizm böyle neşv-ü nema bulmuştur. Fikri temellerini İsmail Gasprinski ve Yusuf Akçura gibi Rusya Türkleri arasında rastlanılan Panturanizm dilde sadeleşme politikalarıyla başlatılmış ve Batı'nın tekniği dışında dışardan ikame bir modernleşme sürecinin Türk milletinin özgünlüğüne zarar vereceğine vurgu yapılmıştır. Bütün bunlarla birlikte anılan süreçte merkezileşme mefhumu öne çıksa da genellikle istenilen reformları hayata geçirecek zamanları olmamıştır.⁸⁵

Sonuç

20.yüzyıl başlarında Bosna Hersek'in ilhakı 23 Temmuz 1908 devrimini gerçekleştiren Jön Türklerin meşruiyetlerini sağlamlaştıramadan karşılaştıkları ilk siyasal sarsıntılardan birisiydi. Esasen 1878 Berlin Antlaşması'ndan bu yana fiilen bölgeyi yöneten Viyana'nın devrimden kısa bir süre sonra ilhak kararını uygulamaya koyması Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa-i Osmanî'deki hâkimiyetinin yıkımı açısından önemli bir tarihsel aralığı ifade etmekteydi. Bir dinamo taşı ekişi yaratan bu gelişmeden kısa bir süre sonra ardı ardına birbirini tetiklercesine Balkan isyanları, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve Harb-i Umumi'nin bir ön prelüdü olarak görülen Balkan Savaşları yaşanmıştı. Bu itibarla Bosna-Hersek basınında bu gelişmelerin yansımalarını izlemek olasıdır.

Öte yandan 23 Temmuz 1908 sonrasında Bosna-Hersek basınına yansıyan haberlere genel olarak bakıldığında öncelikle Bosna-Hersek'in Osmanlı İmparatorluğu tarafından kurtarılacağına ilişkin ümitleri bir süreliğine de olsa yansıtan haberlere yer verildiği fark edilir. Bunun dışında ne ilhaktan önce ne de ilhak sonrasında Bosna Hersek basınında Jön Türkler ya da II. Meşrutiyet devrimine müteallik pejoratif değerlendirmelere pek yer verilmediği söylenilebilir. Tam tersine genç, zeki, ilerici, enerjik ya da vatansever oldukları ifade edilen Jön Türkler dönemin basınında istibdat rejimini yıkarak anayasal meşrutî rejimi ikame eden Türk entelijansiyası olarak resmedilir. Ancak İTC'nin denetleme iktidarından tam iktidar olma yolundaki adımları ve bu doğrultuda uygulamaya koyduğu anti demokratik, baskıcı ve muhalefeti etkisizleştirmeye yönelik tedhiş yöntemleri Jön Türkler ve II. Meşrutiyet devriminden umutlanan herkesi hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunun yanı sıra savaşlar sırasında yaşanan hükümet krizleri, ordunun siyasete karışması ve II. Abdülhamid dönemine kıyasla Balkanlardaki merkezi otoritenin sağlanamaması en fazla eleştirilen konular arasında yer almaktadır. Bununla birlikte yine de Jön Türklerle yönelik dönemin basınında ölümcül eleştirilere gidilmediğini hemen eklemek gerekir. Dahası karşı devrim hareketi olarak değerlendirilen gerici 31 Mart Vakası gibi

85 Osvit, 18 Kasım 1942.

gelişmeler karşısında Jön Türklerin yanında olunması Bosna Hersek basınına dikkat çeken tasarrufları arasında yer alır. Son olarak hayata geçirmeye çalıştıkları reformlar ile Osmanlı İmparatorluğunu çağdaştırma yolunda adımlar attıklarına işaret edilen Jön Türklerin en büyük talihsizliklerinin bu atılımları uygulayacak zamanlarının olmaması konusu sıklıkla dile getirilen bir başka husus olarak karşımıza çıkar.

Şüphesiz Bosna-Hersek'in ilhakı sonrasında Avusturya Macaristan'ın dönemin basın yayın organlarının üzerinde bir etkinlik kazandığını da ifade etmek gerekir. Nitekim anılan dönemde bazı gazetelerin yeni iktidarın meşruiyetini sağlamlaştırma yönünde Viyana'nın güdümüne girdikleri bilinen bir gerçekliktir. Bu doğrultuda bojkotaj kampanyasının yanı sıra, Arnavutluk başta olmak üzere Balkan topluluklarının hareketleri ve Jön Türklerin zamanla değişen politik tasarrufları inceleme olanağı bulabildiğimiz kadarıyla dönemin basın yayın organlarında en çok işlenen ortak konular olarak zikredilebilir. Bununla birlikte ilhak sonrasında da yeni rejime yönelik saldırgan yorumlardan kaçınıldığını ifade etmek olasıdır. Kuşkusuz bunda ilhaktan yaklaşık bir yıl sonra iki ülke arasında yapılan antlaşmalarla sağlanan konsensus ve uzlaşma zemininin de payı vardır. Harb-i Umumiye doğru gidilen süreçte her iki siyasal yapının aynı kampta yer almak üzere attıkları diplomatik adımların ya da tasarrufların da bunda önemli bir payı olduğu da ifade edilebilir.

KAYNAKÇA**I. Süreli Yayınlar**

- Bošnjak*, 2 Ocak 1908.
Bošnjak, 30 Nisan 1909, Sayı:18.
Bošnjak, 30 Temmuz 1908.
Bošnjak, 4 Eylül 1908, Sayı: 35.
Bošnjak, 2 Ekim 1908, Sayı:39.
Bošnjak, 27 Kasım 1908, Sayı:47.
Bošnjak, 9 Ocak 1909.
Müslimanska Sloga, 5 Ocak 1912.
Osvit, 18 Kasım 1942.
Novi Behar, 15 Ağustos 1938.
Sarajevski List, 13 Nisan 1909.
Sarajevski List, 14 Nisan 1909.
Sarajevski List, 24 Ekim 1910.
Sarajevski List, 2 Ocak 1911.
Sarajevski List, 25 Ocak 1912.
Sarajevski List, 4 Nisan 1912.
Sarajevski List, 22 Nisan 1912.
Sarajevski List, 18 Haziran 1912.
Sarajevski List, 9 Temmuz 1912.
Sarajevski List, 25 Temmuz 1912.
Sarajevski List, 27 Temmuz 1912.
Sarajevski List, 1 Ağustos 1912.

Sarajevski List, 19 Mart 1913.

Vakat, 4 Mart 1914.

Vakat, 16 Temmuz 1913.

Zeman, 14 Ekim 1911.

Zeman, 19 Ekim 1911.

Zeman, 2 Ocak 1912.

Zeman, 23 Ocak 1912.

Zeman, 14 Mart 1912.

Zeman, 10 Ağustos 1912.

Zeman, 13 Ağustos 1912.

II. Kitaplar

ANDERSON, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, YKY, İstanbul, 2000.

BABUNA, Aydın, *Bir Ulusun Doğu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, SS. 22-56.

BRIDGE, F.R., "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu ve Büyük Güçler*, Ed. Marien Kent, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999. SS. 36-39.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.: I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1953, SS. 413-141.

İMAMOVIĆ, Mustafa, *Boşnakların Tarihi*, Çev. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2018, SS. 447-570.

KOLOĞLU, Orhan, "İttihat ve Terakki Partisi'nin Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, TTK Yay., Ankara, 1999.

KUTLU, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2018.

MCKAY, Derek-SCOTT, H. M., *Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815*, Dergah Yay., 2011.

MIKIĆŽ, Đorde, *Austro-Ugarska i Mladoturci*, Institut za Istoriju u Banjaluci, Banjaluka, 1983.

MUHTAR, Mahmud, *Maziye Bir Nazar Berlin Andlaşmasından Harb-i Umûmîye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri*, (Ed.) Erol Kılınc, Ötügen, İstanbul 1999, S. 106.

Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006.

TODOROVA, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2020.

III. Makaleler

ARSLAN, Bahar, "Harb-i Umumiden Mütarekeye İttihatçılığın Dönüşümü Üzerine Bazı Düşünceler", *100.Yılında Birinci Dünya Savaşı, II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, İzmir, 2014, ss.73-85.

BABUNA, Aydın, "İç Politikadan Dış Politikaya İmparatorluktan Cumhuriyete Balkanlar (1908-2008)", *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı ve Makedonya'ya Etkileri*, Makedonya Bilimler Akademisi, Üsküp, 2011, ss.331-333.

BABUNA, Aydın, "Osmanlı Döneminde Bosna ve Boşnaklar", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Osmanlılar I, Sayı:51, Doğu Batı Yay., Ankara, 2010, ss.181-190.

BABUNA, Aydın, "The Emergence Of The First Muslim Party in Bosnia i Hercegovina", *East European Quarterly*, Sayı: XXX, No: 2, June 1996, ss.131-152.

BURAK, Begüm, "Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", *History Studies*, Sayı:3/12011, ss.45-67.

ÇELEN, Mehmet Kaan, "II. Meşrutiyet Dönemi Ders Kitaplarında Balkan Savaşları ve Rumeli'de Kaybedilen Topraklar", *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Çanakkale, 2016, ss.229-249.

GÖNENÇ, Senem, "Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Ve Hersek'i İlhakı (5 Ekim 1908) ve Müteakip Gelişmeler", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi / Journal of Balkan Research Institute C. /Volume 10, Sayı/Number 2, Aralık/December 2021*, ss.509-556.

GÜRBÜZ, Musa, ÖZKAN, Ayşe, "Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya Göçler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, ASAM, Sayı:2, Ankara, 2006.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:12, Sayı:51, Ankara, 2009, ss.9-30.

TODOROVA, Maria, "Balkanlar: Keşiften İcada", *Balkanlar*, C: 1, Doğu Batı Yay., Ankara, 2019. ss.11-47.

YILMAZATA, Mehmet Yılmazata, "2. Meşrutiyet, Bosna-Hersek İlhak Krizi ve Osmanlı Matbuatı", *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, 2018, ss.24-41.

ZEYREK, Suat, "II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu-Siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bakış", *Studies Of The Ottoman Domain*, C: 4, Sayı: 6, Şubat 2014, ss.39-64.

IV. Tezler

DRKENDA, Esmer, "Avusturya Macaristan İmparatorluğu Yönetiminde Bosna-Osmanlı İlişkileri (1878-1909)", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2003.

TURBIC, Enes, "Avusturya Macaristan Yönetiminde Bosna Hersek'teki Boşnakların Siyasi Hayatı (1878-1914)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Edirne, 2023.

TURBIC, Enes, "Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgale Karşı Boşnakların Direnişi(1878)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2018.

Extended Abstract

The Ottoman Empire, which had established itself as a Balkan country since its founding, found itself at the center of a problematic marked as the “Eastern problem” due to signs of disintegration especially with the rebellions and wars that took place in the Balkans, at a time where Europe was rapidly progressing towards becoming the center of the modern world from the 19th century and tried to take the rest of the world under its servitude. In this regard, following the Ottoman-Russian War of 1768-1774, developments such as the Serbian rebellion, the Greek rebellion, the Crimean war, as well as the War of 93 triggered by the rebellion that broke out in Bosnia and Herzegovina in 1875 and the Treaty of Berlin signed as a result, was a turning point marking the end of the Ottoman Empire and its dominance in the Balkans. The Ottoman Empire, which lost almost as much territory as today’s France, had to cede the lands of Bosnia and Herzegovina, which it had ruled since the time of Mehmet the Conqueror, to the occupation of Austria-Hungary, with the 25th article of the Treaty of Berlin.

As a Balkan country, Bosnia and Herzegovina, which is one of the most West-oriented land blocks in the region in Southeastern Europe, became the example of a colorful mosaic in terms of social belongings and identities that can be described as the “Volks Museum”, that is, the museum of peoples, during its 400-plus years of Ottoman rule. Undoubtedly, one of the most important turning points for the Bosnian society, which together with Muslim Bosnians, Orthodox Serbs and Catholic Croats, as well as Sephardic and Ashkenazi Jews and Roma, constituted different shades of this very fused spectrum of worlds for centuries, was the process in which they passed from the Ottoman rule, which they had been accustomed to for centuries, to the Austro-Hungarian rule. In this process, where continuity and rupture axes were experienced together, the most important development after the War of 93 was undoubtedly the transition of the Ottoman Empire to a constitutional parliamentary system with the revolution of July 23, 1908. Because the dual monarchy, which was worried that its dominance would strengthen in Bosnia and Herzegovina, as in all other lands of the Ottoman Empire after the revolution, annexed Bosnia and Herzegovina a few months after the revolution. Thus, a new era began for the Bosnian society, which had to adapt to Austro-Hungarian rule. During the mentioned period, the Bosnian society, which reacted to the annexation, had difficulty in adapting to the new life codes determined by the Common government established by Vienna and this situation was perhaps most observed during the mass migrations towards the Ottoman lands. Undoubtedly, the group most affected by this process, in which the demographic structure of the Bosnian society was transformed, were Muslim

Bosnians. As a matter of fact, with the migrations, the number of Muslims in the country decreased from 38% in 1879 to 32% in 1910, while the rate of Orthodox people increased from 42% to 43% and the rate of Catholics increased from 18% to 23%. Muslim Bosnians, who could not accept the annexation and reacted to this situation with rallies, protests and prepared memorandums for a while and after seeing that the Committee of Union and Progress regime sought a consensus with Vienna on the condition of paying compensation after the boycott movement that lasted about a year, they accepted this new situation and tried to adapt to it. The Joint government, which tried to create a new nation after the annexation, prepared the constitution and opened the parliament and organized the political and social dynamics necessary for the transition to multi-party life in Bosnia and Herzegovina. In this new order, the Muslim People's Organization (MNO) was established on December 3, 1906, with the work of Alibeg Firdus and his friends and two years later, the Muslim Progressive (Terakki) Party was established and with the merger of these two parties in 1911, the United Muslim Organization was formed, in addition to all this, the Social Democratic Party of Bosnia and Herzegovina was established in 1909; All thanks to the ground paved by the foundation-education autonomy movement initiated by Muslim Bosnians under the chairmanship of Mostar Mufti Ali Fehmi Džabić in 1899. The political activities of Muslim Bosnians were supported by societies such as Gajret Society, Muslim Academician Youth Society, Dar'ul Hajr, Dar'ul Ejtam, which were established in the mentioned period, as well as newspapers such as Musavat and Behar. Like the Muslim Bosnians, the Serbs, who reacted to the occupation, took steps to ensure their own social and political organization over time, with the formations they established such as the Serbian People's Organization (SNO) (1907), Prosvjeta Society, Srpska Riječ, Narod, Dan. Similarly, Croatians tried to keep their political and cultural lives alive with parties such as the Croatian People's Union (HNZ), the Croatian Catholic Union (HKU), as well as societies and newspapers such as Zvijezda, Nada, Napredak. On the other hand, it was not possible for Vienna, which had been one of the strongholds of the monarchy in Continental Europe since the Napoleonic Wars and, as such, followed with dissatisfaction the developments triggered by liberal bureaucracy reformism in the Ottoman Empire since the Tanzimat period, to look favorably on the 23 July revolution and the Young Turk movement behind it. Vienna, which could not analyze the Young Turk movement correctly from the very beginning, could not foresee that the organization in question would result in a revolution. The Young Turks' anti-imperialist policy posed a danger to their goals and influence in the Balkans. Despite all this, Vienna, which preferred to display a moderate diplomatic language and tone against the Young Turk regime both before and after the annexation movement, preferred to preserve the current status quo, as it predicted that the disintegration of the Ottoman Empire within the scope of the Eastern question could lead to greater problems in terms of its influence in the Balkans. When considering the social and political background that shaped the media life in Bosnia and Herzegovina after the 1908 revolution, it is possible to evaluate the Young Turk movement, which left its mark on the Ottoman period through the press and media outlets of the time, especially newspapers such as Bošnjak, Sarajevski List, Zeman, and Vakaf, during

the period leading up to the Great War. Indeed, the Young Turks, who eliminated the outdated arbitrary police administration of Sultan Abdulhamid II, who had abolished the constitution, dissolved the parliament, and ruled the empire in an absolutist manner like his predecessors, are regarded as the architects of one of the most beautiful revolutions in world history, achieved without shedding blood. The Unionists are depicted as the Turkish intelligentsia who, by freeing the Ottoman people from the shackles that have oppressed them for years, restored their freedom and established a constitutional legitimate regime. In this context, it should be noted that there was no pejorative perception of the Young Turk movement in the Bosnian press before annexation, or at least it was reflected in a limited manner. As mentioned earlier, the inability of the Austro-Hungarian administration, dissatisfied with the liberal reforms in the Ottoman Empire since the Tanzimat period, to interpret the Young Turk movement played a role in this. Therefore, the topics most covered in the Bosnian press, which followed the developments in the Ottoman Empire in a moderate tone, included the annexation by Austria-Hungary, the 31st of March Incident, the complex relations between the Committee of Union and Progress and the opposition and the army, as well as the developments of the time such as the Tripolitanian and Balkan wars.

In articles addressing the social and political components in question, critical thoughts regarding the Young Turks, who are referred to as intelligent, progressive, assertive, and unquestionably patriotic, have come to the forefront. This has occurred in conjunction with the process where the Committee of Union and Progress (CUP) brought anti-democratic, oppressive, and fait accompli measures into play to neutralize the opposition and abandon the supervisory power in favor of full control.

In addition to the government crises during the Tripolitanian or Balkan Wars, the army-politics relations added to those crises and the inability to establish central authority in the Balkans compared to the period of Abdulhamid II often emerge as other subjects that are frequently criticized. However, another noteworthy point is the secular and neutral perspective exhibited by the Bosnian press that sided with the Young Turks when the counter-revolutionary movement, known as the 31st of March Incident, occurred. Finally, it is emphasized that the greatest misfortune of the Young Turks, who are considered to have taken steps to modernize the Ottoman Empire with the reforms they tried to implement, is the lack of time to implement these initiatives. At this point, it should be emphasized that, following the annexation of Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary gained influence over the press and media outlets of the time. Indeed, it is a known fact that during that period, some newspapers came under the control of Vienna in an effort to solidify the legitimacy of the new government. However, it is also likely to mention that, after the annexation, there was an avoidance of aggressive comments towards the new regime. Undoubtedly, the significant role of the agreements reached between the two countries approximately a year after the annexation also contributed to this. It should be added that the diplomatic steps or decisions taken by both political structures to align themselves in the same camp during the process leading towards the Great War also had a considerable impact on this.